

KLAIPĖDA UNIVERSITY

Egidijus Papečkys

**TRANSFORMATION OF THE DEFENCE CAPABILITY OF
THE REPUBLIC OF LITHUANIA IN 1990–2004: BETWEEN
INDIVIDUAL AND COLLECTIVE DEFENCE**

Summary of Doctoral Dissertation
Humanities, History and Archaeology (H 005)

Klaipėda, 2021

The doctoral dissertation was prepared during the period of 2015–2021 at Klaipėda University in accordance with the doctoral studies right granted to Vytautas Magnus University along with Klaipėda University by Order No. V-1019 of the Minister of Education and Science of the Republic of Lithuania, 8 June 2011 and accordance with the doctoral studies right granted to Vytautas Magnus University along with Klaipėda University by Order No. V-160 of the Minister of Education, Science and Sport of the Republic of Lithuania, 22 February 2019.

Scientific supervisor

Prof. Dr. Vygantas Vareikis (Klaipėda University, Humanities, History and Archaeology, H 005)

The doctoral dissertation will be defended at the Defence Board of Vytautas Magnus University and Klaipėda University in the Field of History and Archaeology:

Chairman

Prof. Dr. Jonas Vaičenonis (Vytautas Magnus University, Humanities, History and Archaeology, H 005)

Members:

Prof. Dr. Gediminas Vitkus (Vilnius University, Social Sciences, Political Sciences, S 002)

Dr. Gintautas Sургailis (General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania, Humanities, History and Archaeology, H 005)

Dr. Deividas Šlekys (Vilnius University, Social Sciences, Political Sciences, S 002)

Dr. Hektoras Vitkus (Klaipėda University, Humanities, History and Archaeology, H 005)

The doctoral dissertation will be defended in a public meeting of the Defence in the Field of History and Archaeology, in Stasys Vaitekūnas Aula (Building No. VI) of Klaipėda University at 13:00 p. m. on the 16th of April, 2021.

Address: Herkaus Manto str. 84, LT-92294 Klaipėda, Lithuania.

The summary of doctoral dissertation was sent out on the 16th of March, 2021.

The dissertation is available for review at the libraries of Klaipėda University and Vytautas Magnus University.

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

Egidijus Papečkys

**LIETUVOS RESPUBLIKOS GYNYBINĖS GALIOS
TRANSFORMACIJA 1990–2004 M.: TARP INDIVIDUALIOS IR
KOLEKTYVINĖS GYNYBOS**

Daktaro disertacijos santrauka
Humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija (H 005)

Klaipėda, 2021

Mokslo daktaro disertacija rengta 2015–2021 metais Klaipėdos universitete pagal Vytauto Didžiojo universitetui su Klaipėdos universitetu Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. birželio 8 d. įsakymu Nr. V-1019 ir pagal Vytauto Didžiojo universitetui su Klaipėdos universitetu Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2019 m. vasario 22 d. įsakymu Nr. V-160 suteiktą doktorantūros teisę.

Mokslinis vadovas

prof. dr. Vygantas Vareikis (Klaipėdos universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005)

Mokslo daktaro disertacija ginama Vytauto Didžiojo universiteto ir Klaipėdos universiteto Istorijos ir archeologijos mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas

prof. dr. Jonas Vaičenonis (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005)

Nariai:

prof. dr. Gediminas Vitkus (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai, S 002)

dr. Gintautas Surgailis (Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005)

dr. Deividas Šlekys (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai, S 002)

dr. Hektoras Vitkus (Klaipėdos universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005)

Daktaro disertacija bus ginama viešame Istorijos ir archeologijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2021 m. balandžio 16 d. 13 val. Klaipėdos universiteto Stasio Vaitekūno Auloje (VI korpusas).

Adresas: Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda, Lietuva.

Daktaro disertacijos santrauka išsiųsta 2021 m. kovo 16 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Klaipėdos universiteto ir Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekose.

Preface

Administrative and repressive structures of the Soviet Union continued their operations in the territory of the restored Republic of Lithuania, with the occupying forces deployed. Lithuanian statehood was not *de jure* recognised and it stood on the brink of survival. The Soviet Union could have used military force and destroyed the structures of a restored nationhood thereby reinforcing the fifty-year long occupation *status quo*. The right and the need of a state to defend itself is a rationally formulated fundamental natural law, and while it was theoretically entitled to self-defence, the Republic of Lithuania, re-established in 1990, however, did not possess the *defence capability* to exercise this right.

The *defence capability* is a wider concept than the *military power*. It embraces not only military but also political and diplomatic instruments. Lithuania's defence capability is based not only on the armed forces, their preparedness and military equipment, determination and resolve of the Nation to resist any aggressor, preparedness of citizens for total armed and unarmed resistance and civil defence, but also on the aid and interoperability with the NATO Allied Forces¹.

The incorporation of the NATO factor into the assessment of Lithuanian *defence capability* substantially changes the field of research. The topic of research involving the participation in alliances of collective security, which are capable of safeguarding the interests of the State's security, falls within the field of research in political science.

An interdisciplinary research field and its nature imply the **relevance of this research**. Given the rapidly accelerating pace of life, digitisation and knowledge disseminated through modern technologies, the historians are gaining new opportunities for the assessment of and reflections on the past, while the time required for the identification of "historical distance" has been increasingly shrinking.

¹ Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas. 1996-12-19, Nr. VIII-49. *Valstybės žinios*, 1997-01-08, Nr. 2-16 (The Law on the Basics of National Security, 1996-12-19, Issue VIII-49. *Official Gazette*, 1997-01-08, Issue 2-16).

The Great Powers that had been victorious in the First World War failed to create an effective system of collective security in Europe, while the efforts by the First Republic of Lithuania to find a reliable ally had proved unsuccessful between the two World Wars. Lithuania was therefore compelled throughout the whole interwar period to rely on her own defence system based solely on the capabilities of the Lithuanian armed forces and paramilitary organisations. That led to the situation where in 1938–1940 Lithuania could protect its statehood only individually, relying on its own armed forces, without any support from explicitly committed allies. Neither the implementation of deterrence policies nor the achievement of long-term security was practically possible without the presence of a synergy in coalition capabilities during the interwar period.

The years 1990–2004 in the history of Lithuania saw the consistent progress towards firm guarantees of collective security while responding to challenges and implementing transformations. On the other hand, a back turn was made to a historical phenomenon of paramilitarism and the practice of paramilitarism when military operations involve a synergy of action between paramilitary and regular forces.

The *novelty and relevance* of the research lays in the fact that the aspects of NATO enlargement and Lithuania's accession to this alliance for collective defence are for the first time examined not as discrete phenomena but as a synergistic historical process through the assessment of the impact and significance of the political component on the military factor and conversely. The analysis of this issue makes it possible to give recommendations regarding the ongoing discussions about the trends of closer cooperation between the Baltic and Nordic countries or Eastern European countries. In the aftermath of the military developments in Ukraine, the 1990-2004 experience of territorial defence has resurfaced as highly relevant, especially in response to hybrid threats. Furthermore, the research might also be useful for the analysis of the development of the Eastern Partnership, a programme aimed to assist Georgia, Ukraine and Moldova in their integration into NATO structures.

With the concept of warfare changing from conventional toward *hybrid warfare* (NATO uses the term *hybrid warfare*)², it is to be expected that such research will be relevant to the planning of the national defence strategy of Lithuania. It could encourage public and well-argued discussion on the current condition and future of Lithuania's national security and defence.

Research object – transformation of the defence capability of the Republic of Lithuania in 1990-2004.

The research aim is to identify and assess the combination of decisions, actions and circumstances that allowed Lithuania, a militarily weak nation, to become a member of the North Atlantic Treaty Organisation (NATO) and to build up its military capabilities meeting the requirements of NATO and to address the threats to national security between 1990 and 2004.

Objectives:

1. To make an analysis of the rebuilding of a defence capability (the national defence system) of the restored Republic of Lithuania in the early phase of individual defence (before 1994).

2. To look in detail into the objectives of the Republic of Lithuania to build up a political component of the defence capability by joining NATO, political, military and economical factors that defined that process and the influence of the Russian Federation.

3. To examine the development of the national defence system, the enhancement of the military defence capability component and the support of foreign states in the process of the transformation of the armed forces and in pursuit to comply with the requirements of NATO applicable to the member states.

4. To study the creation, development and transformation of the territorial defence as a basis for the state's armed defence and asymmetrical response in the transition from an individual defence principle (without allies) to a collective defence (in the North Atlantic Treaty Organisation).

Chronological framework of the research encompasses the period between 1990 and 2004. Such choice was made due to the fact that

² There is no single definition of the term, but, in our case, the preferred definition of *hybrid warfare* is a combination of military actions by conventional and irregular forces and information warfare.

in 1990 the re-established Lithuania embarked upon the development of its military structures and in 2004 achieved the goal in the field of armed defence by becoming a member of a collective security alliance (NATO) and entered a new phase of the collective defence.

Research methodology. The significance of historical experience supplied by historical research has been acknowledged in the Lithuanian Military Doctrine promulgated in 2010 where it is said that an analysis of history and incorporation of findings into a planning process affords key insights into how the armed forces power can best be applied to achieve favourable outcomes³.

The descriptive method in my research is necessary for the presentation of the collected archival material, to arrange it in chronological order, and to make it possible to perform a cross-sectional study.

The research does not focus exclusively on military power or its uses as it involves the necessity to investigate political processes that took place in Lithuania between 1990 and 2004. The research, therefore, utilises an interdisciplinary approach by employing not only historical methods but also methods of other social sciences.

The warfare development is estimated in historical, geopolitical and national security contexts. The study of military power and its development is performed by applying statistical method, yet such quantitative research method is also used by political scientists, as for example in the assessment of the views and actions of politicians or an arms race – and in our case – in the study of the development process of armament in the Lithuanian armed forces. Using the statistical method, the study was done of quantitative and qualitative parameters of the armed forces assuring Lithuania's national defence (personnel, organisation, weaponry and equipment, etc.), including their changes and funding.

According to the Regional Security Complex Theory (RSCT), security in any geographical region may be examined from a single or all the four perspectives (patterns): at the local level; between states; between regions (or complexes), and at the global level⁴. In my research

³ *Lietuvos karinė doktrina (Lithuanian Military Doctrine)*. Vilnius, 2010, p. 29.

⁴ BUZAN, B., WAEVER, O. *Regions and Powers: the Structure of International Security*. Cambridge, 2003, p. 50–51.

an attempt is made to embrace all the levels of the studies of Lithuania's security, ranging from the local level (the state of Lithuania's national security *per se*) to the global level (relations with NATO and the US), thereby construing the structure and narrative of the thesis.

Analysis of political documents and statements by politicians, a conventional tool for research in political sciences, proves helpful in our case as well for the purpose of historical research.

Regrettably, there is no more possibilities today to talk to certain persons who took part in the initial phase of the creation of Lithuania's national defence system, nonetheless, the use of the *unstructured interview* technique offered the opportunity to question directly persons involved at first-hand in the events of that period who were responsible for making decisions while creating and developing the national security and defence system of the Republic of Lithuania in 1990–2004. It should be clarified that the information gathered using the interview techniques, which, at first sight, may seem inaccurate and biased, was judged in conjunction with an analysis of official written and iconographic sources (decrees, orders, and other official documents, legal acts and resolutions, video footage and photographs, etc.).

The research relies on a critical analysis of historiographical materials. It should be noted that the research carried out by the representatives of political sciences during the period under our examination has already become a subject of history and historical research. While searching for the sources relevant for this research, we had to take a critical look at the fact that the armed defence is a particularly sensitive area and that part of the information related to the national defence has been classified and therefore there was no possibility to make use of it. Nevertheless, it can be stated that there is an adequate amount of available public materials for the purpose of such research. Part of the formerly classified or restricted information has been declassified today, which implies that previous documents and records pertinent to the individual defence have lost their relevance following the accession of Lithuania to NATO. This can be seen at the NATO reading room of the Martynas

Mažvydas National Library where the documents bearing the marking “classified” or “restricted” have been made available to the public.

Pursuant to legal and regulatory acts of the Republic of Lithuania in compliance with the NATO requirements, a part of the information will be destroyed after a fixed period of time. As a result, neither today, nor after 50 or 100 years, such information will cease to be accessible to historians, thus, when doing a research of the type I have done, one often finds oneself in a situation when a part of valuable information has been already destroyed. The major part of documents and written records of the centuries gone has been lost irreparably and irreversibly, which, however, does not prevent historians from the study of the past.

HISTORIOGRAPHICAL REVIEW

It is not easy to estimate an extent of historical coverage of the processes of the creation of Lithuania’s national defence system after 1990. There is no lack of scholarly research dealing in geopolitical processes during the initial period of the restoration of statehood, political confrontation with the local Soviet power structures and the Soviet central authorities. Historical studies covering the re-establishment of the Lithuanian army and defence capabilities in the period 1990-2004 are scant, however. Compared with the other countries of Eastern Europe, where similar processes took place in the sphere of the build-up of defensive capabilities in 1989-2004, a larger amount of research exists in Poland⁵, the Czech Republic⁶, Slovakia⁷, whereas in Latvia and Estonia such studies are inconsiderable in number⁸.

⁵ KUPIECKI, R. *NATO w polskiej perspektywie 1989-2019*. Warszawa, 2019; TELEP, D. *Ewolucja struktur organizacyjnych sił zbrojnych RP w systemie bezpieczeństwa państwa*. Rozprawa doktorska, Siedlce, 2014; TOMASZEWSKI, P. *Siły zbrojne w polskiej myśli politycznej od roku 1989 do wyborów parlamentarnych w 2011 r.* *Historia i Polityka*, 2013, Nr. 9 (16), s. 45–57; WALCZAK, L. *NATO Enlargement: Strategic Impact on Poland’s Security*. Quantico, 2004.

⁶ TŮMA, M., JANOŠEC, J., PROCHÁZKA, J. *Obranná politika Československé a České Republiky (1989–2009)*, Praha, 2009; Armáda České Republiky 1993-2012. Praha, 2013.

⁷ BYSTRICKÝ, J., ČAPLOVIČ, M., PURDEK, I., ŠTAIGL, J. *Ozbrojené Sily Slovenskej Republiky 1918-2005*. Bratislava, 2005.

⁸ CIGANOVŠ, J. *The Latvian Army*. Riga, 2019.

It can be said that a military topic, covered to the greatest extent, is related to the events of 13 January 1991 in Vilnius, the organisation of volunteer forces, specific circumstances of the acquisition of weapons and the creation of the national defence system that took place between 1989 and 1993. These studies are valuable because they are based on archival records and not simply on the memoirs and publications in popular science editions. Of note is an annotated historical documentary publication *The Restoration of Lithuania's National Defence System, 1989-1993*⁹ issued by the Union of Reserve Officers of Lithuania (LAKS) detailing the circumstances of the re-establishment of the Supreme Council and other entities involved in preparedness for the defence and the development of other miscellaneous units of the national defence system. The widest coverage of the processes of the restoration of the Lithuanian armed forces was provided by the Gintautas Surgailis in his volume *Lietuvos kariuomenė 1918-1998* [The Lithuanian Armed Forces, 1918-1998]¹⁰, and in his studies on the establishment and activities of the Department of National Defence in 1990–1991, and on the development of the Lithuanian state border guard system in 1990–1994¹¹. In 2004, a book on the Lithuanian armed forces by the Soviet army officer Lieutenant Colonel Jonas Užurka saw the light which received negative reviews, the book claimed that the initial phase of the restoration of the army was the year 1988 when the Union of Reserve Officers of Lithuania (LAKS) was re-established (though the term “established” would be more accurate since that organisation rallied former Soviet army officers)¹².

Over the past decade, a number of historical studies, based on hitherto unknown and unpublished sources, dedicated to the research of individual units of the Lithuanian armed forces have been published.

⁹ *Lietuvos krašto apsaugos sistemos atkūrimas 1989–1993 m.* Vilnius, 2015.

¹⁰ SURGAILIS, G. *Lietuvos kariuomenė 1918–1940*. Vilnius, 1998.

¹¹ SURGAILIS, G. Krašto apsaugos departamentas ir jo veikla 1990–1991 m. *Karo archyvas*, t. XIX, Vilnius, p. 414–481. SURGAILIS, G. *Valstybės sienos apsauga 1990–1994 metais*. Vilnius, 2008.

¹² UŽURKA, J. *Lietuvos kariuomenės atkūrimas 1988–1991 metais*, Vilnius, 2004. Recenzija: SURGAILIS, G. Jono Užurkos knygos „Lietuvos kariuomenės atkūrimas 1988–1991 metais“ recenzija. *Karo archyvas*, 2005, t. XX, p. 331–341.

Mindaugas Katilius explored the evolution of the Training Regiment of the then Department of National Defence in 1990–1991¹³, Valdas Rakutis and Jonas Vaičenonis provided a historical overview of the Lithuanian Grand Duke Algirdas Mechanized Infantry Battalion¹⁴, and Algirdas Gamziukas, in his historical sketches *Padangių vyčiai*¹⁵ and *Du dešimtmečiai padangių sargyboje*¹⁶, investigated the development of the Air Force of the Lithuanian armed forces in 1992–2012. The historical annals of the Lithuanian Navy are dedicated to the history of the restored Lithuanian naval force¹⁷. Major General Jonas Andriškevičius, the first Chief of Defence of Lithuania after the re-establishment of independence, in his historical study provided an outline of the history of the establishment and activities of the Lithuanian National Defence School, subsequently reorganised into the General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania, in the period from 1990 to 1994¹⁸. Darius Kuodis, on the basis of unpublished sources, explored the activities of the Soviet Committee for State Security (the KGB) directed against the Department of National Defence in 1990–1991 and uncovered attempts to discredit it, he also presented the data on the information collected by the KGB pertaining to the armament activities on the part of Lithuanian national defence structures¹⁹.

Another area of research related to the subject matter of my thesis that received a somewhat more extensive attention concerns the circumstances of the withdrawal of the Russian Army from the territory of the Republic of Lithuania and the military and political issues associated with these developments. A number of studies dedicated to

¹³ KATILIUS, M. *Lietuvos Respublikos krašto apsaugos departamento Mokomasis junginys 1990–1991 m. Istorinė apybraiža, atsiminimai, dokumentai*. Vilnius, 2011.

¹⁴ RAKUTIS, V., VAIČENONIS, J. *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo mechanizuotojo pėstininkų bataliono istorija*. Vilnius, 2012.

¹⁵ GAMZIUKAS, A. *Padangių vyčiai*. Kaunas, 2008.

¹⁶ GAMZIUKAS, A. *Du dešimtmečiai padangių sargyboje*. Vilnius, 2012.

¹⁷ *Karinės jūrų pajėgos*. Istorijos metraštis. Ed. Antanas Brenčius. Vilnius, 2018.

¹⁸ ANDRIŠKEVIČIUS, J. *Nuo krašto apsaugos mokyklos iki akademijos (1990–1994 m.)*. Vilnius, 2019.

¹⁹ JUODIS, D. KGB prieš Krašto apsaugos departamentą 1990–1991 m.: informacijos rinkimas ir mėginimai veikti. *Karo archyvas*, 2019, t. XXXIV, p. 240–261.

the withdrawal of Russian troops from Lithuania are available. In his publication *On Negotiations with Russia Concerning the Withdrawal of Troops from Lithuania*, Česlovas Stankevičius provided an overview of the negotiations at the highest political level on the withdrawal of the Russian Army from Lithuania²⁰, and Gintaras Surgailis, in his monograph *Rusijos kariuomenės išvedimas 1990-1993* [The Withdrawal of Russian Troops, 1990-1993], examined the steps of Lithuania's political leadership and authorities seeking to draw the attention of foreign politicians to the issue of the presence of foreign armed forces in Lithuania and practical questions of the process of the withdrawal of the occupation forces²¹. Inga Arlauskaitė and Raminta Kšanytė-Amstrong, in their book *Okupacinė kariuomenė Lietuvoje* [The Occupation Army in Lithuania] gave space to the developments that involved the withdrawal of Russian troops²². Also noteworthy is an informative annotated collection of the documents related to the withdrawal of Russian forces which saw the light in 2005²³.

Political scientist Feliksas Žigaras studied the security and defence concerns of the Baltic countries during the period from 1990 to 2002²⁴ and institutional cooperation of the Baltic States in the military sphere in 1990-2010²⁵. Noteworthy are an informative annotated collection of the documents related to the withdrawal of Russian forces which can be attributed to the source database and an article by a Lithuanian diplomat Vladimir Jermolenko.²⁶

²⁰ STANKEVIČIUS, Č. *Derybos su Rusija dėl kariuomenės išvedimo iš Lietuvos*. Vilnius, 2002.

²¹ SURGAILIS, G. *Rusijos kariuomenės išvedimas 1990–1993*. Vilnius, 2005.

²² ARLAUSKAITĖ, I., KŠANYTĖ-AMSTRONG, I. *Okupacinė kariuomenė Lietuvoje*. Vilnius, 2007.

²³ *Rusijos kariuomenės išvedimas dokumentuose*. Edited by Algis Balaišis and Gintautas Surgailis, Vilnius, 2005.

²⁴ ŽIGARAS, F. *Baltijos šalys: saugumas ir gynyba 1990–2002*. Vilnius, 2002.

²⁵ ŽIGARAS, F. *Baltijos šalių institucinis bendradarbiavimas 1990–2010 m.* Vilnius, 2012.

²⁶ *Rusijos kariuomenės išvedimas dokumentuose*. Ed. Algis Balaišis ir Gintautas Surgailis, V., 2005; JERMOLENKO, V. The withdrawal of the Soviet/ Russia armed forces and the end of occupation, *Romanian Journal for Baltic and Nordic studies*, 2016, Vol. 8. No. 2, pp. 103–111.

The issues of the Baltic States' security and defence, the orientation towards NATO, the changes of the US position on the Baltic countries and the Russian factor in the Nordic-Baltic region, the comparison of the military capabilities of the Baltic countries have drawn increased attention of the academic community after 1990, and certain insights were of great value to my research²⁷.

Kristina Spohr Readman analysed Germany's policy actions in resolving the security problems of the restored Baltic countries²⁸, and a group of authors examined NATO's "open-door" policy in Europe in an informative edition published in 2019 *Open Door: NATO and Euro-Atlantic Security After the Cold War*²⁹.

In 2004, Arvydas Pocius, at the U.S. Army War College, produced a final thesis on the transformation of the Lithuanian armed forces seeking to comply with the new tasks while joining NATO³⁰. The monograph authored by Vytautas Jokubauskas, Jonas Vaičenonis, Vygas Vareikis and Hektoras Vitkus³¹ deals, from different perspectives, in a number of issues such as the historical development of the Lithuanian Riflemen's Union and paramilitarism, the structure, funding and equi-

²⁷ *Baltic security prospects at the turn of the 21st century*. Ed. A. LEJINS, 2000; BLANK, S. J. *NATO enlargement and the Baltic States: what can the great powers do?* Carlise, 1997; JACOBY, W. *The enlargement of the European Union and NATO. Ordering from the menu in Central Europe*. Cambridge university press, 2004; KNUGSEN, O.F. *Stability and security in the Baltic Sea region*. London, 1999; LEHTI, M. Protege or go-between? The role of the Baltic states after 9/11 in EU-US relations. *Journal of Baltic studies*, 2007, Vol. 38, No. 2, pp. 127–151; DAVIS, M.D. An historical and political view of the reserve and guard forces of the Baltic States at the beginning of the twenty-first century. *Journal of Baltic studies*, 2006, Vol. 37, No. 4, pp. 363–387; LAMOREUX, J., GALBREIT, D.J. The Baltic States as "small states": negotiating the "East" by engaging the "West". *Journal of Baltic studies*, 2008, Vol. 39, No. 1, pp. 1–14.

²⁸ SPOHR READMAN, K. *Germany and the Baltic Problem After the Cold War: The Development of a New Ostpolitik, 1989–2000*. Routledge, 2004.

²⁹ *Open Door: NATO and Euro-Atlantic Security After the Cold War*. Washington, 2019.

³⁰ POCIUS, A. *Joining NATO: transforming the Lithuanian armed forces for new tasks*. Carlisle barracks, 2004 [The author's collection sent from the US War College].

³¹ JOKUBAUSKAS, V., VAIČENONIS, J., VAREIKIS, V., VITKUS, H. *Valia prieštintis. Paramilitarizamas ir Lietuvos saugumo problemos*. Klaipėda, 2015.

pmment of the recreated Lithuanian armed forces, the National Defence Volunteer Forces, threats to national security and defence perspectives.

It must be stated that there is a scarcity of conceptual works of history related to the subject matter of my thesis, therefore there is a lack of historiographical tradition to rely upon. In fact, the statements and assessments formulated in my thesis have been arrived at through the analysis of the data from unpublished sources, official documents and information obtained by means of interviewing techniques.

Meanwhile, there is no lack of policy studies and a wide range of research is available on Lithuania's political and diplomatic orientation towards NATO, the defence build-up strategies and confrontation with Russia over security issues.

In his article published in 1999, Darius K. Mereckis evaluated the performance of Lithuania and NATO under the Partnership for Peace programme, including an analysis of Lithuania's prospects to become a NATO member. He claimed that it would have been beneficial for NATO to admit Lithuania to the Alliance as the first one among the Baltic states because it would facilitate the solution of Russian dilemma, justifying his statement by the fact that Lithuania did not have a contiguous border with the mainland Russia (only with the Kaliningrad Region), and therefore NATO would not expand towards Russia's border³². Rolandas Kačinskas examined Lithuania's public perceptions on security issues. When assessing the survey results, he arrived at the conclusion that it did not matter what percentage of people supported one or another approach, what really mattered is the fact that a large part of the public was entirely unconcerned about security issues, he therefore formulated a conclusion to the effect that an explicitly stated security concept makes it possible to keep the public informed and to forge a consensus, which is vital for Lithuania's security and provides an opportunity to clearly express its own security concerns and expectations to foreign counterparts³³.

³² MERECKIS, D. K. Lithuania as a NATO partner. *Lithuanian Foreign Policy Review*, Vol. 4 [interactive] 1999 [accessed July 19, 2016]. Internet address: <<http://lfpr.lt/wp-content/uploads/2015/07/LFPR-4-Mereckis.pdf>>

³³ KAČINSKAS, R. Lithuanian Public View on National Security in a Changing Environment *Lithuanian Foreign Policy Review*, Vol. 2 [interactive] 1998 [accessed August 29, 2016]. Internet address: <<http://lfpr.lt/wp-content/uploads/2015/07/LFPR-2-Kacinskas.pdf>>

In his article published in 2003, Kęstutis Paulauskas explored the transformation of Lithuania's armed forces in the transition from the individual defence principle to the collective defence principle. He argued that NATO convinced Lithuania and other candidates to move away from the concept of territorial defence and structures³⁴. In assessing these insights from a historical perspective, we shall note that the author gave a fairly accurate evaluation of the transformation of the Lithuanian armed forces, but he made an error in assessing the role of territorial defence as the "shadow of the past". The 2014 military actions and Russia's aggression in Ukraine have clearly shown that territorial defence is an important component of the defence capability, especially in the face of hybrid war, and it is exactly hybrid warfare that would make an integral part of hypothetical aggression.

The study by Gediminas Vitkus published in 2006 inquires into Lithuanian-Russian relations which are examined through the implications of the experience of the relationship with Russia gained after the re-establishment of Lithuania's independence and the assessment of the impact of external factors – the European Union and the United States³⁵. The study by Ainius Lašas, Irmina Matonytė and Vaida Jankauskaitė, which saw the light in 2020, provides a research of the impact of historical experiences on the general public of Lithuania as far as public perception of military threats is concerned³⁶.

RESEARCH SOURCES

For the purpose of the thesis research, an extensive use was made of the records maintained at the National Defence Archives of the Ministry of National Defence of the Republic of Lithuania (KAA), the

³⁴ PAULASKAS, K. The Driving Logic Behind the Defence Reform in Lithuania: Building the Future Military. *Baltic Defence Review*, 2003, No. 9, Vol. 1, p. 134.

³⁵ VITKUS, G. *Diplomatinė aporija: tarptautinė Lietuvos ir Rusijos santykių normalizacijos perspektyva*. Vilnius, 2006.

³⁶ LAŠAS, A., MATONYTĖ, I., JANKAUSKAITĖ, V. Facing past, present, and future: the role of historical beliefs and experiences in the Lithuanian public perception of military threats. *Journal of Baltic studies*, 2020, Vol. 51, No. 2, p. 199–221.

archives of the National Defence Volunteer Forces (KASPA) and the Lithuanian Special Archives (LYA). Part of the records at the archives of the Ministry of National Defence are marked as “confidential” or “restricted”, although they were declassified a decade ago. Another important resource was the NATO online database (nato.int), the online digital archives of the United States presidents George Bush and Bill Clinton, the President of Russia, Boris Yeltsin, and the National Security Archive, NASA.

The research has extensively utilised a new and unpublished restricted-access source from the KAA – three pre-accession programmes, the Membership Action Plans³⁷, which defined the objectives and results of Lithuania as a country seeking NATO membership, including quantitative and qualitative indicators of the transformation of the armed forces, an analysis of military as well as political and economic aspects.

Another important set of unpublished sources includes other declassified documents maintained at the Archives of the Ministry of National Defence. Unfortunately though a problem occurred relating to the compliance with the requirements of the Act on State Secrets and Official Secrets, under which many documents have been destroyed, while the digitisation of records due to be destroyed started after the end of the time framework of my research.

Published orders and decrees of the ministers of National Defence dated to 1991-1992 were also used as a source for my research³⁸.

³⁷ Lietuvos pasirengimo narystei NATO programa (2000–2001 m.), KAA, f. 2, ap. 7, b. 122; Lietuvos pasirengimo narystei NATO programa (2001–2002 m.), KAA, f. 2, ap. 7, b. 139; Lietuvos pasirengimo narystei NATO programa (2002–2003 m.), KAA, f. 2, ap. 7, b. 166.

³⁸ Krašto apsaugos departamento generalinio direktoriaus įsakymai 1990–1991. Ats. red. ir sud. G. Surgailis. Vilnius, 2003; Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 1. 1991 Nr. 222–355, 1992 Nr. 01–479. Sudarytojas Gintautas Surgailis, V., 2004; Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 2. 1991 Nr. 222–355, 1992 Nr. 01–479. Sudarytojas Gintautas Surgailis, V., 2004; Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 2. 1992 Nr. 480–749. Sudarytojas Gintautas Surgailis, V., 2006; Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 2. 1992 Nr. 480–749. Sudarytojas Gintautas Surgailis, V., 2006; Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 3. 1992 Nr. 750–975. Sudarytojas Gintautas Surgailis, V., 2006.

The published memoirs by the retired lieutenant colonel Cirilis Norkus³⁹, the retired Lieutenant General Arvydas Pocius, former Chief of Defence,⁴⁰ and Artūras Skučas, former head of ATAS, the Security Department of the Supreme Council⁴¹ provided a wealth of valuable information when writing the thesis. Presumably a civil institution, it was prepared to take direct action in the defence of the Supreme Council and was involved in the procurement of arms to the National Defence Volunteer Forces.

The research makes an extensive use of primary and secondary sources, and the data collected using a method of interview can also be looked upon as primary source, however, where an interviewee was not directly involved in a given event, merely reproducing information which he had received from other informants, such source should be treated as secondary. In my case, all the data obtained by using interview techniques can be treated as primary sources since each interviewee (former ministers of national defence, ministers for foreign affairs of Lithuania, commanders of the Lithuanian armed forces, officials of the Ministry of Foreign Affairs, or defenders of the Lithuanian parliament) was directly involved in particular events. This type of sources was collected between 2015 and 2020.

Information contained in the periodical press has been also relevant to my research – the journals *Krašto apsauga*, *Karys*, *Savanoris*, *Kardas*, *Kariūnas*, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*, and *Foreign Policy Review*. Furthermore, a specialised periodical journal of military studies *Foreign Military Review*⁴², issued by the Ministry of Defence of the Soviet Union (later of the Russian Federation) in Moscow served as a research source, the journal publishes materials for officers to provide information on foreign military thought, warfare, samples of military equipment, the organisation of the armed forces and their development prospects. Following the re-establishment of independence by the Baltic States, information on their military forces started to appear in the

³⁹ NORKUS, C. *Tėvynės labui*. Klaipėda, 1999.

⁴⁰ POCIUS, A. *Nematomuose apkasuose: kaip mes atkūrėme Lietuvos kariuomenę*. Vilnius, 2017.

⁴¹ SKUČAS, A.A. *Pėstininko užrašai*. Vilnius, 2012. SKUČAS, A.A. *Nepriklausomybės gvardija*. Vilnius, 2018.

⁴² *Зарубежное военное обозрение*. Москва.

journal. It should be noted that the main focus in this publication was given not to the emerging or developing armed forces of the Baltic States, but to the relationship between the Baltic countries and NATO and Russia and to the enlargement of the Alliance.

The materials of the conferences organised by the Ministry of National Defence and the Lithuanian Armed Forces, in which the trends and perspectives of Lithuania's defence strategy were discussed and information, otherwise not made public, provided⁴³, the collection of documents prepared by the Chairman of the Supreme Council of Lithuania (Reconstituent Seimas) Vytautas Landsbergis⁴⁴ and the collection of speeches given by the President of Lithuania Valdas Adamkus in 1998 – 2002, which touch on the issues of Lithuania's orientation towards NATO⁴⁵, could also be considered as sources for my research

Another important source for the research includes the analytical studies in political science delivered during the period covered in my research that are devoted to NATO, the integration of the Baltic States and analyses and forecasts related to security issues⁴⁶, which had influ-

⁴³ Konferencija *Lietuvos gynybos problemos*, Vilnius, 1995; *Mokslinė konferencija „Lietuvos gynybos problemos“*. Vilnius, 1996; *Mokslinė konferencija Teritorinė gynyba*, Vilnius, 2001.

⁴⁴ LANDSBERGIS, V. *Lietuvos kelias į NATO. 1992–2004 m. idėjos, dokumentai, liudijimai*. Vilnius, 2005.

⁴⁵ ADAMKUS, V. *Penkeri darbo metai. Kalbos, interviu, laiškai*. Vilnius, 2002.

⁴⁶ ASMUS, R. D., LARRABEE, S.F. *NATO and the have-nots: reassurance after enlargement*. Santa Monica, 1997; ASMUS, R. D., NURICK, R. *NATO Enlargement and the Baltic States*. Santa Monica, 1996; ASMUS, R. D., KUGLER, R. L., LARRABEE, STEPHEN. F. *What will NATO enlargement cost?* Santa Monica, 1997; KROESEN, F. W. *The Military Aspects of NATO Expansion. NATO After Enlargement: New Challenges, New Missions, New Forces*, Carlisle, 1998.; KRAMMER, M. *NATO, the Baltic states and Russia: A framework for sustainable enlargement. International Affairs*, Vol. 78, No. 4, 2002; MEYER, K. R. *US Support for Baltic Membership in NATO: What Ends, What Risks? Parameters*, No. 01, p. 67-82, [interactive] 2000 [accessed on August 21, 2017]. Internet address: < <http://www.bits.de/NRANEU/docs/Meyer2000.htm>>; OLDBERG, I. *Reluctant Rapprochement: Russia and the Baltic States in the context of NATO and EU Enlargements*. Stockholm, 2003; SAPRONAS, R. *The costs of NATO enlargement to the Baltic States*. [interaktyvus], Washington, 2000, [žr. 2018-06-11]. Internet address: < <https://www.nato.int/acad/fellow/98-00/sapronas.pdf>>

ence on the decisions made during that period both in Lithuania, the US and other foreign countries.

“Soft” sources (memoirs, reminiscences, public speeches, records by political figures and influential persons, such as V. Landsbergis, V. Adamkus, A. Brazauskas⁴⁷) have provided useful information on political nuances surrounding the accession to NATO. The sources gleaned from newspapers have provided certain information on the background of decision-making processes; it is worth noting, however, that even if journalists would normally only reproduce information that was accessible to them, yet this kind of information presents certain value in the contextual dimension.

DEFENDED STATEMENTS

In view of the thesis research object, aims and objectives, the following statements to be defended have been formulated:

1. In the wake of the declaration of independence, Lithuania was confronted by a major challenge to restore (build up) the defence capability in order to counter an eventual aggression of the Soviet Union (thereafter – Russia). The Soviet (later – Russian) military contingent deployed in the territory of the Republic of Lithuania, being considerably larger and better equipped in relation to the armed forces of the re-established Republic of Lithuania, constituted a potential threat to the sovereignty. The presence of the armed forces of a foreign state presented an obstacle for the Republic of Lithuania to maintain military relations with foreign countries, and impeded the provision of military logistical support and the supply of military materiel to Lithuania, prevented her membership and participation in the international defence alliances, therefore the restored armed forces were assigned solely the tasks of national (territorial) defence.

2. Following the withdrawal of the Russian military forces from Lithuania, Lithuania embarked on the construction of the state’s defence capabilities in two parallel vectors:

⁴⁷ LANDSBERGIS, V. *Kaltė ir atpirkimas. Apie Sausio 13-qjq.* Vilnius, 2012.

a) the development and armament of its own armed forces and the development of the territorial defence concept (military component of the defence capability);

b) proactive measures aimed at the membership in the North Atlantic Treaty Alliance and at becoming part of a collective defence system (political component of the defence capability).

In the framework of the Partnership for Peace, Lithuania was provided an opportunity to actively cooperate with the armed forces of the member states of NATO, to participate in a number of peace-keeping missions, to gain experience and move towards NATO military standards, and to build a reputation as being a reliable partner, all of which facilitated the opening of NATO doors.

3. The Russian Federation saw a threat to its national security in NATO's eastward expansion. Notwithstanding NATO efforts to involve Russia in the decision-making processes, Russia's political leadership opposed the admittance of Lithuania and the other Baltic countries to NATO, trying to involve them in the Eastern security system structures and to provide unilateral Kremlin security guarantees to the Baltic states, which threatened to "imprison" them in the Grey Zone of Russian influence. Lithuania was exposed to a heavy political pressure on the part of Russia which made all efforts to prevent Lithuania and the other Baltic states from the membership in NATO. The United States was the key supporter for the Baltic countries in their aspiration to join NATO.

4. Foreign military support was particularly of great importance to Lithuania in its efforts to enhance its defence capabilities, while the nature and extent of the assistance and contributions fluctuated depending on significant political developments and agreements. The assistance was provided not only by the member states of NATO but also by the neutral Sweden. Being chaotic at the outset, the military support subsequently assumed a planned nature and was targeted to the achievement of the specific objectives. Some of the Lithuanian defence capabilities (artillery, airspace control) were built up and developed only through the assistance of foreign countries.

5. The concept of territorial defence was an asymmetric response to the threats posed by a greater military power. The territorial defence forces relied on a voluntary system of military recruitment, a principle traditional to Lithuania (and the other Baltic states). With the development of Lithuania's armed forces and the enhancement of political component (collective security) of the national defence capability, territorial defence transformed from territorial defence towards territorial protection.

The structure of the dissertation

The dissertation consists of the table of contents, the preface, the research and analysis chapters, the conclusions, the list of references and sources, and the appendices. The preface provides a description of the thesis relevance, novelty, significance, the research object, the objectives to be achieved and the tasks to realise the objectives, with chronological framework of the research defined, the review of methodology and approaches applied, the overview of historiography and the summary of sources.

The main body of the dissertation is divided into three chapters. The first chapter deals with the defence challenges encountered by the Republic of Lithuania in the period from 1990 to 1993, and the first steps in restoring the national defence system and the problems that had emerged after the declaration of independence and acting under the conditions approximating the status of occupation. The chapter also provides an analysis of the development and transformation of the key national defence institutions, the issues of armament and supplies, and the significance of the withdrawal of Russian troops for the build-up of the national defence system.

The second chapter offers an analysis of the efforts of the Republic of Lithuania to join the North Atlantic Treaty Alliance. The chapter gives summarised information on NATO and its geopolitical significance during the 1989-1991 transformative period, an analysis of domestic political discourse in the Republic of Lithuania and political consensus on the NATO membership, the issues of categorical opposition by

Russia to the membership of the Baltic states in NATO and to the enlargement of NATO as well the importance of the US support for Lithuania in its accession to NATO and Lithuania's efforts to secure that support are dealt with. This chapter provides an analysis of the NATO pre-accession programme and its implementation.

The third chapter contains an analysis of an increased cooperation and partnership with NATO, an examination of the processes of the development of defence capabilities between 1994 and 1998, participation in peace-keeping missions, exercises and partnership programmes, the pre-accession programme and the course of its implementation, the last phases of the armed force transformations, from an official invitation of Lithuania to the moment of its accession to the Alliance.

The fourth chapter deals with the issues of the development, challenges and problems of territorial defence as the key response to a substantially greater military power of a potential aggressor.

CONCLUSIONS

1. In the wake of the re-establishment of its statehood, the Republic of Lithuania was faced with major security challenges – the occupying forces of the Soviet Union, which refused to recognise the independence, were stationed on its sovereign territory, with Soviet special agencies and administrative authorities in full operation. The Soviet Committee for State Security made all efforts to discredit the state institutions and politicians of an incipient Lithuania. The restoration of Lithuanian armed forces provoked intense debate in a political environment. The discussions in the Supreme Council concerning the concept and rebuilding of Lithuania's defence capability prevented the re-establishment of the Ministry of National Defence as a successor to the institution of the first Republic of Lithuania, and the Department of National Defence was established as its substitute. The restoration of Lithuanian armed forces proceeded under the guise of the activities of athletic and technical clubs and the need for protection of the key state properties. In the aftermath of the failed Soviet putsch of August 1991,

the creation of Lithuanian armed forces progressed in an open manner, with the land, air and sea forces put in place. The place of the Lithuanian Riflemen's Union in the system of national defence was taken up by the National Defence Volunteer Forces. While restoring the armed forces, civilian control of part of the armed forces had become a challenge when a number of volunteers wilfully walked away from service in August 1993, which led to a political crisis. A standoff came to the fore between soldiers and officers who embarked on a military career after the independence, often without adequate military training, and the officers who had served and received training in the Soviet army (the "red colonels").

The provision with armaments of the national defence system presented a major problem in the initial stage of the rebuilding of the armed forces, initially because of the pressures put by Soviet power structures, and later because of an unofficial embargo on arms sales by foreign countries and a difficult economic situation. With the withdrawal of Russian troops in 1993 and the restoration of Lithuania's armed forces, opportunities were created for the cooperation in military sphere with foreign countries, for the reception of assistance, and for the involvement in the international peace-keeping missions and for the search for collective security solutions.

2. Following the withdrawal of the Russian military forces from Lithuania, Lithuania embarked on the construction of the state's defence capabilities in two parallel vectors: by actively pursuing its goal to become a member of the North Atlantic Treaty Alliance and a part of the collective defence system, and by developing of and providing armaments for its armed forces and by elaborating the territorial defence concept. At that time, a consolidated political decision was adopted to the effect that only the NATO membership could safeguard the security of the Republic of Lithuania and coherent efforts aimed at the membership were put into action. The Partnership for Peace programme, offered as part of the accession to NATO, neither provided any immediate security guarantees nor secured membership in the Alliance automatically,

yet a synergy of political and military factors considerably contributed to the enhancement of Lithuania's defence capability.

The NATO enlargement and Lithuania's aspiration for the membership in the Alliance triggered categorical resistance of Russia. Whereas Lithuania saw its NATO membership as a component of "civilizational" comeback to the West, Russia, for her part, perceived NATO's eastward advance as a threat to its national security. Russia, however, did not fear NATO's military aggression; it was rather concerned about the loss of influence over the former countries of the Soviet Union and the Soviet bloc. Despite the efforts by the Alliance to involve Russia in the discussions on security issues and decision-making processes, the Russian government continued to be opposed to the admittance of Lithuania and the other Baltic countries to NATO and tried to involve them in the Eastern security system structures and to provide unilateral Kremlin security guarantees to the Baltic states, which meant that they would remain in the so-called "the near abroad" zone of Russia. The United States was the key supporter for the Baltic countries in their aspiration to join NATO, while the Lithuanian political leadership took diplomatic steps to promote a more proactive support of the United States for the idea of Lithuania's membership in NATO and consolidated the efforts of other countries aspiring to NATO membership. An important contribution by Lithuania's armed forces to the international peace-keeping missions and counterterrorism operations helped to build a reputation as being a reliable partner, which facilitated the achievement of its membership in NATO. With joining the Alliance, the Republic of Lithuania has resolved its national security problems and neutralised eventual threats. Collective defence has proved an effective means of deterrence of a potential aggressor providing assurance for an inevitable response in case of any armed attack (conventional or hybrid).

3. The development of military power in Lithuania proceeded in line with the requirements to comply with NATO standards. In the framework of the Partnership for Peace, Lithuania was provided an opportunity to actively cooperate with the armed forces of the member states of NATO, to participate in a number of peace-keeping missions, to

gain experience and move towards NATO military standards. For the first time in history, joint military capabilities of the Baltic States have been developed in all branches of the armed forces (BALTBAT – land forces, BALTRON – navy forces, BALTNET – airspace control in air forces). For the first time in the post-First World War period, the joint Lithuanian-Polish LITPOLBAT battalion was formed. The Lithuanian-Polish battalion was to become the first joint military unit of Lithuania and another NATO member state. The three NATO pre-accession programmes, the progress and achievements of which were assessed in cooperation with the Alliance, created conditions for a coherent transformation of the Lithuanian armed forces in their transition from individual defence towards collective defence. After the commencement of the rebuilding of its military capabilities, Lithuania confronted the need to procure and supply its armed forces with weapons and military equipment. In the difficult economic situation in which the restored state found itself it was impossible to generate required funds, hence the military assistance of foreign countries proved highly significant and relevant. With the great powers avoiding any confrontation with Russia, it was Poland and the Czech Republic that extended the first military aid to Lithuania, while substantial support in terms of non-combat equipment came from neutral Sweden. The U.S.-Baltic Charter proved a breakthrough after the signing whereof the United States started to supply the needed military equipment, such as rifles, modern anti-tank and anti-aircraft missiles.

In April 1999 at the NATO Summit in Washington the Membership Action Plan, designed to assist Lithuania in preparation for NATO membership, was launched. It opened the way to a dedicated and scheduled military support by NATO member states and Sweden, which was focused on the implementation of specific targets. Artillery and air defence capabilities required for every army were created and developed due solely to foreign assistance.

From the very outset, the military component of defence capability was developed in compliance with NATO requirements and the development of the national security system was planned in accordance with

the reception of military support, while the support was provided in such areas which answered NATO expectations and in individual cases confronted with the ambitious plans of Lithuania's national defence system.

4. Territorial defence in Lithuania and in the neighbouring Baltic states always has been a traditional asymmetric response to military threats presented by the adjacent great powers. Territorial defence in the reinstated Lithuania was equated with the specimens of guerrilla warfare. The concept of Lithuania's military security attempted to seek opportunities for a synergy between the regular (conventional armed forces) and volunteer forces (National Defence Volunteer Forces, Lithuanian Riflemen's Union, and other armed public agencies). In cooperation with NATO member states a concept of active territorial defence was developed which conflicted with the "cobweb" conception proposed by the National Defence Volunteer Forces. As part of the implementation of the NATO pre-accession programme, the role of territorial defence, which had been developed from the outset of the restoration of Lithuania's military capability and which had to assure the state's asymmetric defence capability, had decreased with a transition towards the principle of international collective defence and with a transformation from the doctrine of territorial defence to the capabilities allowing participation at all levels of the Alliance operations.

BACKGROUND INFORMATION ON DOCTORAL CANDIDATE

Egidijus Papečkys was born in Marijampolė on August 25, 1970. After graduating from the present Vladas Vitkauskas Secondary School in Vilkaviškis in 1988, he enrolled in the Lithuanian State Institute of Physical Education where in 1992 he acquired professional qualification of teacher and sports coach. In 1992–1996, he continued his studies at the Lithuanian Police Academy and was awarded a bachelor's degree in law. In 2001 he took a course of study at the FBI National Academy in the United States. In 2015–2020, he was enrolled in the PhD Programme in History of the joint school for postgraduate doctoral studies of Klaipėda University and Vytautas Magnus University where wrote his doctoral thesis on the topic *Transformation of the Defence Capability of the Republic of Lithuania in 1990-2004: Between Individual and Collective Defence* (under supervision of Prof. Dr Vygantas Vareikis). In 1992–1997, he was employed with Marijampolė Police Commissariat, at the Department of the Organised Crime Investigation, and in 1997–2015 in the Special Investigation Service of the Republic of Lithuania. As of 2006, he delivered authored lecture cycles on the topics of military history, military technologies and criminal intelligence at the Department of Public Security of Mykolas Romeris University, the Military Academy of Lithuania, the Armed Forces School, the Military Conscription Centre and Vytautas Magnus University. Egidijus Papečkys publishes analytical articles on the issues of modern warfare in Lithuanian and foreign publications. He is a member of the Lithuanian Association for Military History (since 2017). 2015-2020 - a chief of Lithuanian Riflemen's Union G2 department. From 2021 – Commander of the Lithuanian Riflemen's Union 4th Regional unit "Suvalkija".

Research interests

Military history, history of armament and weaponry, history of the Lithuanian armed forces, regional armed conflicts in the 20th and 21st centuries.

Contacts: Lithuanian Riflemen's Union, Laisvės pr.34, LT-44240 Kaunas, phone: +370 37 22 65 84
e-mail: egpapec@yahoo.com

THE LIST OF RESEARCH PUBLICATIONS ON THE DISSERTATION TOPIC BY THE DOCTORAL CANDIDATE

1. PAPEČKYS, Egidijus. *Развитие концепции территориальной обороны в Литовской республике в 1990-2004 гг.*, Scriptorium Nostrum. Електронний історичний журнал. - 2018, Херсон: Херсонський державний університет; № 2 (11), с. 340-349, ISSN 2411-0078.
2. PAPEČKYS, Egidijus. *Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos ginklų ir karinės technikos įsigijimo ypatumai 1990-2004 m.*, Karo archyvas, , 2020, t. XXXV, p. 343-376, ISSN 1392-6489.

Presentations delivered at scientific conferences and seminars

1. March 9-11, 2016. The 7th Annual Baltic Military History Conference, Baltic Defence College, Tartu. Presentation delivered on the topic: *Re-establishing of the historical paramilitary organisations in the Baltic States*.
2. November 17-18, 2016. International conference at Warsaw: *Obrona terytorialna i jej rola we współczesnych systemach bezpieczeństwa*. Presentation delivered on the topic: *Obrona terytorialna w Litwie: doświadczenie i zarys historyczny*.
3. March 9-11, 2017. The 8th Annual Baltic Military History Conference, Baltic Defence College, Tartu. Presentation delivered on the topic: *Arming the Lithuanian army in 1990-2004: Russia vs West*.
4. November 18, 2017. National conference *Iš Panevėžio praeities: Lietuvos Nepriklausomybės gynėjai ir puoselėtojai* [The Past of Panevėžys: The Defenders and Promoters of the Independence] (held at Panevėžys Regional Museum). Presentation delivered on the topic: *Military Equipment of the Lithuanian Armed Forces, 1919-1920*.
5. September 13-15, 2018. International scientific conference *Сторіччя державного ренесансу в Литві (1918 – 2018): українсько-литовські паралелі*, Kherson State University, Ukraine. Presentation delivered on the topic: *Развитие концепции Территориальной обороны в Литовской Республике в 1990-2004 гг.* [The Development of the Concept of Territorial Defence in the Republic of Lithuania in 1990-2004]
6. November 9, 2018. International conference *Atkurta Lietuvos kariuomenė – 100 metų* dedicated to the centenary of the restored Lithuanian armed forces, held at the General Jonas Žemaitis Military Academy, Vil-

- nus. Presentation delivered on the topic: *Krašto apsaugos sistemos aprūpinimas 1990-2004 metais* [Procurement of resources for the National Defence system in 1990-2004].
7. November 21-22, 2019. International conference *Paramilitarizmas ir Lietuvos šaulių sąjunga: istoriniai iššūkiai ir veiklos idėjos* [Paramilitarism and the Lithuanian Riflemen's Union: Historical Challenges and Ideas for Action] at Vytautas Magnus University, Kaunas. Presentation delivered on the topic: *Savanoriškumo reikšmė Atkurtosios Lietuvos gynybos sistemoje Baltijos šalių ir Lenkijos kontekste* [The Significance of volunteer forces in the system of the restored armed forces of Lithuania in the context of the Baltic States and Poland].

Ivadas

Atsikūrusios Lietuvos Respublikos teritorijoje tebeveikė Sovietų Sąjungos administracinės ir represinės struktūros, buvo dislokuota okupacinė kariuomenė. Lietuvos valstybingumas *de jure* nebuvo pripažįstamas ir balansavo ties išlikimo riba. Sovietų Sąjunga galėjo panaudoti karinę jėgą ir sunaikinti atkurtos valstybės struktūras, taip įtvirtindama penkiasdešimt metų trukusios okupacijos *status quo*. Valstybės teisė ir būtinybė gintis yra racionaliai suformuotas esminis prigimtinis įstatymas, tačiau, nors ir turėdama formalią teorinę teisę gintis, 1990 metais atkurta Lietuvos Respublika neturėjo *gynybinės galios* šią teisę realizuoti.

Gynybinė galia yra platesnė sąvoka nei *karinė jėga*. Ji apima ne tik karinį, bet ir politinį bei diplomatinį instrumentarijų. Lietuvos gynybinė galia grindžiama ne tik kariuomene, jos parengtimi ir apginklavimu, Tautos apsisprendimu ir pasiryžimu priešintis kiekvienam užpuolikui, piliečių pasirengimu visuotiniam ginkluotam ir neginkluotam pasipriešinimui bei pilietinei gynybai, bet ir NATO sąjungininkų teikiama pagalba ir solidarumu¹.

NATO dėmens įtraukimas į Lietuvos *gynybinės galios* vertinimą iš esmės keičia tyrimo lauką. Jungimosi į kolektyvinio saugumo sąjungas, galinčias užtikrinti valstybės saugumo interesus, tyrimo problematika patenka ir į politikos mokslų tyrimų lauką.

Tarpdisciplininis tyrimo laukas ir pobūdis suponuoja ir šio **tyrimo aktualumą**. Atsižvelgiant į vis spartėjantį gyvenimo tempą, skaitmenizaciją ir modernių technologijų skleidžiamas žinias, istorikai įgauna naujas praeities vertinimo ir refleksijos galimybes, o laikas, reikalingas „istorinei distancijai“ nustatyti, vis labiau traukiasi.

Pirmąjį pasaulinį karą laimėjusios didžiosios valstybės nesugebėjo sukurti realios saugumo užtikrinimo sistemos Europoje, o Pirmosios Lietuvos Respublikos pastangos rasti patikimą sąjungininką tarpukariu buvo nesėkmingos. Todėl visą tarpukario laikotarpį Lietuva buvo priversta tenkintis savarankiškos gynybos, paremtos išimtinai Lietuvos

¹ Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas. 1996-12-19, Nr. VIII-49. *Valstybės žinios*, 1997-01-08, Nr. 2-16.

kariuomenės ir paramilitarinių organizacijų pajėgomis, sistema. Tai lėmė, kad 1938–1940 m. ginti valstybingumą Lietuva galėjo tik individualiai, pasitelkdama tik savas ginkluotąsias pajėgas, neturėdama aiškiai įsipareigojusių sąjungininkų paramos. Be koalicinių pajėgumų sinergijos tarpukariu praktiškai buvo neįmanomas ir atgrasymo politikos įgyvendinimas bei ilgalaikio saugumo užtikrinimas.

1990–2004 metai Lietuvos istorijoje buvo nuoseklus kelias įveikiant iššūkius ir įvykdant transformacijas link tvirtų kolektyvinio saugumo užtikrinimo garantijų. Kita vertus, atsigręžta ir į istorinį paramilitarizmo fenomeną ir paramilitarizmo praktiką, kai vykdant karines operacijas remiamasi paramilitaristinių ir reguliariųjų pajėgų veikimo sinergija.

Darbo *naujumas ir aktualumas* yra tas, kad pirmą kartą NATO plėtros ir Lietuvos stojimo į šį kolektyvinės gynybos aljansą aspektai yra tiriami ne kaip atskiri reiškiniai, o kaip sinergiškas istorinis procesas, per tarpdisciplininę prizmę įvertinant politinio dėmens poveikį ir svarbą kariniam veiksmui ir atvirkščiai. Išanalizavus šį klausimą galima pateikti rekomendacijas dėl šiuo metu aptariamos glaudesnės Baltijos šalių, Šiaurės šalių ar Rytų Europos šalių kooperacijos raidos. Po Ukrainos įvykių pasirodė, kad tebėra labai aktuali teritorinės gynybos 1990–2004 m. patirtis, ypač kaip atsakas į hibridines grėsmes. Tyrimas taip pat galėtų praversti analizuojant, kaip yra plėtojama Rytų partnerystės programa, skirta padėti Sakartvelui, Ukrainai ir Moldovai integruotis į NATO struktūras.

Karybos sampratai kintant nuo konvencinės link *hibridinės* (NATO vartojamas terminas *hybrid warfare*)², tikėtina, jog toks tyrimas aktualus ir planuojant Lietuvos valstybės gynybos strategiją. Jis galėtų paskatinti viešą ir argumentuotą diskusiją apie Lietuvos nacionalinio saugumo ir gynybos būklę bei perspektyvas.

Tyrimo objektas – Lietuvos Respublikos gynybinės galios transformacija 1990–2004 m.

² Egzistuoja daug šio termino interpretacijų, tačiau mūsų atveju *hibridinę karybą* tinkamiausia būtų apibrėžti kaip konvencinių ir partizaninių pajėgų karo veiksmų ir informacinio karo kombinaciją.

Tyrimo tikslas – nustatyti ir įvertinti, kokių sprendimų, veiksmų ir aplinkybių visuma sudarė galimybes Lietuvos Respublikai per 1990–2004 m. laikotarpį iš kariniu požiūriu silpnos valstybės tapti Šiaurės Atlanto sutarties organizacijos (NATO) nare, sukurti reikalavimus atitinkančias karines pajėgas ir spręsti nacionalinio saugumo grėsmes.

Uždaviniai:

1. išanalizuoti atkurtosios Lietuvos Respublikos gynybinės galios (krašto apsaugos sistemos) atkūrimą pradiniam individualios gynybos etape (iki 1994 m.);
2. išnagrinėti Lietuvos Respublikos siekį sukurti politinį gynybinės galios dėmenį tampant NATO nare, šį procesą lėmusius politinius, karinius ir ekonominius veiksnius bei Rusijos darytą įtaką;
3. ištirti krašto apsaugos sistemos raidą, karinio gynybinės galios dėmens stiprinimą ir užsienio valstybių paramą, transformuojant ginkluotąsias pajėgas ir siekiant atitikti NATO keliamus reikalavimus šalis narėms;
4. išnagrinėti teritorinės gynybos, kaip ginkluotos valstybės gynybos pagrindo ir asimetrinio atsako, kūrimą, vystymą ir pokyčius, perėinant nuo individualios (be sąjungininkų) prie kolektyvinės (Šiaurės Atlanto sąjungoje) gynybos principo.

Tyrimo chronologinės ribos apima 1990–2004 metus. Tokį pasirinkimą lėmė tai, kad 1990 metais atsikūrusi Lietuva, pradėjusi vystyti karines struktūras, 2004 metais ginkluotos gynybos srityje pasiekė užsibrėžtą tikslą ir tapo kolektyvinio saugumo aljanso – NATO – nare bei pradėjo naują kolektyvinės gynybos etapą.

Tyrimo metodai. Istorinės patirties, kurią pateikia istoriniai tyrimai, svarba yra pripažįstama 2010 metais patvirtintoje Lietuvos karinėje doktrinoje, kur teigiama, jog istorijos analizė ir išvadų įtraukimas į planavimo procesą nulemia efektyvesnį kariuomenės galios panaudojimą³.

Deskriptyvinis, aprašomasis metodas mano tyrime yra reikalingas pateikti surinktai faktologinei medžiagai, išdėstyti chronologine tvarka, sudaryti galimybes ją naudoti įvairiais pjūviais.

³ Lietuvos karinė doktrina. Vilnius, 2010, p. 29.

Šiame tyrime nėra koncentruojamasi vien į karinę galią ar jos panaudojimą, nes tenka nagrinėti ir politinius procesus, vykusius Lietuvoje 1990–2004 metais. Tad yra remiamasi tarpdisciplinine prieiga, pasitelkiami ne tik istorijos, bet ir kitų socialinių mokslo krypčių metodai.

Karybos raida yra vertinama istoriniu, geopolitiniu ir valstybės saugumo požiūriu. Karinė galia ir jos raida tiriama pasinaudojant statistiniu metodu, tačiau toks kiekybinio tyrimo metodas naudojamas ir politologų, pvz., vertinant politikų nuomones ir veiklą ar ginklavimosi varžybas – o mūsų atveju – tiriant Lietuvos kariuomenės ginklavimosi raidą. Pasitelkus statistinį metodą tiriami Lietuvos nacionalinę gynybą užtikrinančių ginkluotųjų pajėgų kiekybiniai ir kokybiniai (asmeninė sudėtis, organizacija, ginkluotė ir kt.) parametrai, jų pokyčiai bei finansavimas.

Remiantis Regioninio saugumo kompleksų teorija (*Regional Security Complex Theory* (RSCT) saugumas bet kokiame geografiniame regione gali būti tiriamas vienu ar visais keturiais pjūviais (kontekstais): lokaliu lygmeniu; tarp valstybių; tarp regionų (arba kompleksų (*complexes*) ir globaliniu lygmeniu⁴. Mano tyrime yra bandoma aprėpti visus Lietuvos saugumo tyrimo lygmenis – nuo lokalinio (Lietuvos nacionalinio saugumo padėtis *per se*) iki globalinio (santykiai su NATO ir JAV), tokiu pagrindu konstruojant disertacijos struktūrą ir jos naratyvą.

Politinių dokumentų ir politikų pasisakymų analizė, įprastas politikos mokslų atstovų tyrimų įrankis, taip pat yra naudingas atliekant mano disertacijos istorinį tyrimą.

Deja, šiandien nebėra galimybės pakalbinti kai kurių asmenų, dalyvavusių pradiniam Lietuvos krašto apsaugos sistemos kūrimo etape, tačiau buvo pasinaudota galimybe nestruktūruoto *interview metodu* tiesiogiai apklausti to meto įvykių dalyvius, 1990–2004 metais buvusius atsakingais už sprendimų priėmimą kuriant ir vystant Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo ir gynybos sistemą. Pažymėtina, kad *interview metodu* surinkta informacija, kuri iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti esanti netiksli ar neobjektyvi, buvo vertinama kartu analizuojant

⁴ BUZAN, B., WAEVER, O. *Regions and powers: the structure of international security*. Cambridge, 2003, p. 50–51.

oficialius rašytinius ir ikonografinius šaltinius (įsakymus, nurodymus ir kitus dokumentus, įstatymus ir nutarimus, vaizdo medžiagą ir nuotraukas ir kt.).

Tyrimas remiasi kritine istoriografinės medžiagos analize. Pažymėtina, kad tiriamuoju laikotarpiu atlikti politikos mokslų atstovų tyrimai šiandien jau patys tapo istorijos ir jos tyrimo objektu. Ieškant tyrimui svarbių šaltinių teko kritiškai įvertinti tai, kad ginkluota gynyba yra itin jautri sritis ir kad dalis su šalies gynyba susijusios informacijos yra įslaptinta ir ja nebuvo galimybės pasinaudoti. Tačiau, galima konstatuoti, kad yra pakankamai viešos medžiagos tokiam tyrimui atlikti. Dalis anksčiau įslaptintos arba riboto naudojimo informacijos šiandien yra išslaptinta, o tai sietina su tuo, kad Lietuvai įstojus į NATO ankstesni su individualia gynyba susiję dokumentai bei duomenys tapo nebeaktualūs. Tuo galima įsitikinti Martyno Mažvydo nacionalinės bibliotekos NATO skaitykloje, kur jau galima susipažinti su dokumentais, kurie buvo pažymėti žyma „slaptai“ arba „riboto naudojimo“.

Vadovaujantis LR įstatymais ir kitais norminiais aktais, atitinkančiais NATO standartus, dalis informacijos, suėjus nustatytam terminui bus sunaikinta. Šitaip nei šiandien, nei po 50 ar po 100 metų ji nebus prieinama istorikams, tad vykdant mano tyrimą teko nuolat susidurti su situacija, kad dalis vertingos informacijos jau yra sunaikinta. Didžioji dalis ankstesnių amžių dokumentų ir rašytinių šaltinių yra prarasta negrįžtamai ir neatkuriamai, tačiau tai netrukdo istorikams tyrinėti to laikmečio įvykių.

ISTORIOGRAFIJOS APŽVALGA

Įvertinti Lietuvos krašto apsaugos sistemos kūrimosi procesų po 1990 metų istorinį ištirtumą yra gana sudėtinga. Mokslinių tyrimų apie geopolitinius procesus, vykusius pirminiu valstybės atkūrimo laikotarpiu, apie politinę konfrontaciją su vietos sovietinės valdžios struktūromis ir centrine Sovietų Sąjungos valdžia netrūksta. Tačiau istoriniai tyrimai, susiję su Lietuvos kariuomenės atkūrimu ir gynybinės galios kūrimu 1990–2004 metais, nėra gausūs. Palyginti su kitomis Rytų Euro-

pos šalimis, kuriose 1989–2004 metais vyko panašūs procesai, daugiau gynybinės galios kūrimo srities tyrimų galime surasti Lenkijoje⁵, Čekijos Respublikoje⁶, Slovakijoje⁷, o Latvijoje ar Estijoje jų nėra daug⁸.

Galima teigti, kad plačiausiai išnagrinėta karinė tema yra susijusi su 1991 m. sausio 13 d. įvykiais Vilniuje, savanorių grupių organizavimu, ginklų įsigijimo ypatumais bei 1989–1993 metais vykusiu krašto apsaugos sistemos kūrimu. Šie tyrimai yra vertingi, nes remiasi archyviniais dokumentais, o ne vien atsiminimais ir publikacijomis mokslo populiarinimo leidiniuose. Vertas dėmesio Lietuvos atsargos karininkų sąjungos (LAKS) išleistas istorinis dokumentinis leidinys su komentarais „Lietuvos krašto apsaugos sistemos atkūrimas 1989–1993 m.“⁹, aptariantis Aukščiausiosios Tarybos ir kitų objektų pasirengimo gynybai bei įvairių krašto apsaugos sistemos padalinių kūrimo aplinkybes ir raidą. Plačiausiai Lietuvos kariuomenės atkūrimo procesus nagrinėjo istorikas Gintautas Surgailis knygoje „Lietuvos kariuomenė 1918–1998“¹⁰, taip pat tyrimuose apie Krašto apsaugos departamento įkūrimą ir veiklą 1990–1991 metais, apie Lietuvos valstybės sienos apsaugos sistemos raidą 1990–1994 metais¹¹. 2004 metais Sovietinės kariuomenės pulkininkas leitenantas Jonas Užurka išleido neigiamų įvertinimų sulaukusią knygą apie Lietuvos kariuomenę, jos atkūrimo pirminiu etapu laikyda-

⁵ KUPIECKI, R. *NATO w polskiej perspektywie 1989-2019*. Warszawa, 2019; TELEP, D. *Ewolucja struktur organizacyjnych sił zbrojnych RP w systemie bezpieczeństwa państwa*. Rozprawa doktorska, Siedlce, 2014; TOMASZEWSKI, P. Siły zbrojne w polskiej myśli politycznej od roku 1989 do wyborów parlamentarnych w 2011 r. *Historia i Polityka*, 2013, Nr. 9 (16), s. 45–57; WALCZAK, L. *NATO Enlargement: Strategic Impact on Poland's Security*. Quantico, 2004.

⁶ TŮMA, M., JANOŠEC, J., PROCHÁZKA, J. *Obranná politika Československé a České Republiky (1989–2009)*, Praha, 2009; Armáda České Republiky 1993–2012. Praha, 2013.

⁷ BYSTRICKÝ, J., ČAPLOVIČ, M., PURDEK, I., ŠTAIGL, J. *Ozbrojené Sily Slovenskej Republiky 1918-2005*. Bratislava, 2005.

⁸ CIGANOVŠ, J. *The Latvian Army*. Riga, 2019.

⁹ *Lietuvos krašto apsaugos sistemos atkūrimas 1989–1993 m.* Vilnius, 2015.

¹⁰ SURGAILIS, G. *Lietuvos kariuomenė 1918–1940*. Vilnius, 1998.

¹¹ SURGAILIS, G. Krašto apsaugos departamentas ir jo veikla 1990–1991 m. *Karo archyvas*, t. XIX, Vilnius, p. 414–481. SURGAILIS, G. *Valstybės sienos apsauga 1990–1994 metais*. V., 2008.

mas 1988 metus, kai buvo atkurta (tiksliau būtų vartoti „įkūrimo“ terminą, kadangi ši organizacija vienijo buvusius Sovietinės kariuomenės karininkus) Lietuvos atsargos karininkų sąjunga (LAKS)¹².

Paskutiniuoju dešimtmečiu pasirodė istorinių tyrimų, pagrįstų nežinomais ir nepublikuotais šaltiniais, skirtų atskirų Lietuvos kariuomenės dalinių tyrimams. Mindaugas Katilius tyrinėjo Lietuvos Respublikos krašto apsaugos departamento Mokomojo junginio raidą 1990–1991 metais¹³, Valdas Rakutis ir Jonas Vaičenonis pateikė Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo mechanizuotojo pėstininkų bataliono istorijos apžvalgą¹⁴, o Algirdas Gamziukas istorijos apybraižose „Padangių vyčiai“¹⁵ ir „Du dešimtmečiai padangių sargyboje“¹⁶ nagrinėjo Lietuvos kariuomenės karinių oro pajėgų raidą 1992–2012 metais. Atskūrusių Lietuvos karinių jūrų pajėgų istorijai yra skirtas Lietuvos karinių jūrų pajėgų istorijos metraštis¹⁷. Buvęs kariuomenės vadas gen. Jonas Andriškevičius mokslo studijoje apžvelgė Lietuvos krašto apsaugos mokyklos, vėliau tapusios Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, steigimo ir veiklos istoriją 1990–1994 metais¹⁸. Darius Kuodis, remdamasis nepublikuotais šaltiniais, tyrė sovietinio saugumo (KGB) veikimą prieš Krašto apsaugos departamentą 1990–1991 m. ir atskleidė mėginimus jį diskredituoti, taip pat pateikė duomenis apie KGB rinktą informaciją, susijusią su Lietuvos krašto apsaugos ginklavimosi procesais¹⁹.

¹² UŽURKA, J. *Lietuvos kariuomenės atkūrimas 1988–1991 metais*, Vilnius, 2004. Recenzija: SURGAILIS, G. Jono Užurkos knygos „Lietuvos kariuomenės atkūrimas 1988–1991 metais“ recenzija. *Karo archyvas*, 2005, t. XX, p. 331–341.

¹³ KATILIUS, M. *Lietuvos Respublikos krašto apsaugos departamento Mokomasis junginys 1990–1991 m. Istorinė apybraiža, atsiminimai, dokumentai*. Vilnius, 2011.

¹⁴ RAKUTIS, V., VAIČENONIS, J. *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo mechanizuotojo pėstininkų bataliono istorija*. Vilnius, 2012.

¹⁵ GAMZIUKAS, A. *Padangių vyčiai*. Kaunas, 2008.

¹⁶ GAMZIUKAS, A. *Du dešimtmečiai padangių sargyboje*. Vilnius, 2012.

¹⁷ *Karinės jūrų pajėgos*. Istorijos metraštis. Sud. Antanas Brenčius. Vilnius, 2018.

¹⁸ ANDRIŠKEVIČIUS, J. *Nuo krašto apsaugos mokyklos iki akademijos (1990–1994 m.)*. Vilnius, 2019.

¹⁹ JUODIS, D. KGB prieš Krašto apsaugos departamentą 1990–1991 m.: informacijos rinkimas ir mėginimai veikti. *Karo archyvas*, 2019, t. XXXIV, p. 240–261.

Dar viena kiek plačiau tyrinėta sritis, susijusi su mano darbo tematika, yra Rusijos kariuomenės išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos aplinkybės ir su šiais procesais susiję politiniai bei kariniai klausimai. Rusijos kariuomenės išvedimui iš Lietuvos yra skirtos kelios studijos. Česlovas Stankevičius leidinyje „Derybos su Rusija dėl kariuomenės išvedimo iš Lietuvos“ apžvelgė aukščiausiu politiniu lygmeniu vykusias derybas dėl Rusijos kariuomenės išvedimo iš Lietuvos,²⁰ o Gintaras Surgailis monografijoje „Rusijos kariuomenės išvedimas 1990–1993 m.“ aptarė Lietuvos Respublikos politinės vadovybės ir institucijų žingsnius, siekiant atkreipti užsienio šalių politikų dėmesį į svetimos kariuomenės buvimą Lietuvoje ir praktinį okupacinės kariuomenės išvedimo procesą²¹. Inga Arlauskaitė ir Raminta Kšanytė-Amstrong knygoje „Okupacinė kariuomenė Lietuvoje“ skiria vietas ir su Rusijos kariuomenės išvedimu susijusiems procesams²². Verta pažymėti ir 2005 metais išleistą informatyvų su Rusijos kariuomenės išvedimu susijusių dokumentų rinkinį su komentarais²³.

Feliksas Žigaras tyrinėjo Baltijos šalių saugumą ir gynybą 1990–2002 m.²⁴ bei Baltijos šalių institucinį bendradarbiavimą karinėje srityje 1990–2010 m.²⁵ Verta pažymėti informatyvų su Rusijos kariuomenės išvedimu susijusių dokumentų rinkinį su komentarais, kurį būtų galima priskirti ir šaltinių bazei, bei Lietuvos Respublikos diplomato Vladimiro Jermolenkos straipsnį²⁶.

Baltijos šalių saugumo ir gynybos problemos, orientacija į NATO, JAV pozicijos Baltijos šalių atžvilgiu kaita ir Rusijos faktorius Šiaurės

²⁰ STANKEVIČIUS, Č. *Derybos su Rusija dėl kariuomenės išvedimo iš Lietuvos*. Vilnius, 2002.

²¹ SURGAILIS, G. *Rusijos kariuomenės išvedimas 1990–1993*. Vilnius, 2005.

²² ARLAUSKAITĖ, I., KŠANYTĖ-AMSTRONG, I. *Okupacinė kariuomenė Lietuvoje*. Vilnius, 2007.

²³ *Rusijos kariuomenės išvedimas dokumentuose*. Sudarytojai Algis Balaišis ir Gintautas Surgailis, Vilnius, 2005.

²⁴ ŽIGARAS, F. *Baltijos šalys: saugumas ir gynyba 1990–2002*. Vilnius, 2002.

²⁵ ŽIGARAS, F. *Baltijos šalių institucinis bendradarbiavimas 1990–2010 m.* Vilnius, 2012.

²⁶ *Rusijos kariuomenės išvedimas dokumentuose*. Sudarytojai Algis Balaišis ir Gintautas Surgailis, V., 2005; JERMOLENKO, V. The withdrawal of the Soviet / Russia armed forces and the end of occupation, *Romanian Journal for Baltic and Nordic studies*, 2016, Vol. 8. No. 2, pp. 103–111.

Europos ir Baltijos regione, Baltijos šalių karinių pajėgų palyginimas po 1990 metų sulaukė didesnio tyrinėtojų dėmesio, o kai kurios įžvalgos buvo vertingos ir mano tyrimui²⁷.

Kristina Spohr Readman analizavo politinius Vokietijos veiksmus sprendžiant atsikūrusių Baltijos valstybių saugumo problemas²⁸, o grupė autorių nagrinėjo NATO „atvirų durų“ politiką Europoje informatyviame, 2019 metais publikuotame leidinyje „Open Door: NATO and Euro-Atlantic Security After the Cold War“²⁹.

2004 metais Arvydas Pocius JAV armijos karo koledže (*U.S. Army War College*) parengė baigiamąjį darbą apie Lietuvos kariuomenės transformaciją, siekiant atitikti naujus tikslus, iškilusius stojant į NATO³⁰. Vytauto Jokubausko, Jono Vaičenonio, Vyganto Vareikio ir Hektora Vitkaus monografijoje³¹, kurioje įvairiais aspektais buvo tiriama ne tik Lietuvos šalių sąjungos ir paramilitarizmo istorinė raida, bet ir atkurtosios Lietuvos kariuomenės, SKAT, KASP bei Lietuvos šalių sąjungos struktūra, finansavimas, ginkluotė, grėsmės nacionaliniam saugumui ir gynybos perspektyvos.

Reikia konstatuoti, kad mano tiriama tematika konceptualių istorinių darbų nėra daug, tad nėra ir istoriografinės tradicijos, kuria būtų

²⁷ *Baltic security prospects at the turn of the 21st century*. Ed. A. LEJINS, 2000; BLANK, S. J. *NATO enlargement and the Baltic states: what can the great powers do?* Carlise, 1997; JACOBY, W. *The enlargement of the European union and NATO. Ordering from the menu in Central Europe*. Cambridge university press, 2004; KNUGSEN, O. F. *Stability and security in the Baltic Sea region*. London, 1999; LEHTI, M. Protege or go-between? The role of the Baltic states after 9/11 in EU-US relations. *Journal of Baltic studies*, 2007, Vol. 38, No. 2, pp. 127–151; DAVIS, M.D. An historical and political view of the reserve and guard forces of the Baltic States at the beginning of the twenty-first century. *Journal of Baltic studies*, 2006, Vol. 37, No. 4, pp. 363–387; LAMOREUX, J., GALBREIT, D.J. The Baltic states as “small states”: negotiating the “East” by engaging the “West”. *Journal of Baltic studies*, 2008, Vol. 39, No. 1, pp. 1–14.

²⁸ SPOHR READMAN, K. *Germany and the Baltic Problem After the Cold War: The Development of a New Ostpolitik, 1989–2000*. Routledge, 2004.

²⁹ *Open Door: NATO and Euro-Atlantic Security After the Cold War*. Washington, 2019.

³⁰ POCIUS, A. *Joining NATO: transforming the Lithuanian armed forces for new tasks*. Carlisle barracks, 2004 [Autoriaus kolekcija, parsisiųsta iš *US War College*].

³¹ JOKUBAUSKAS, V., VAIČENONIS, J., VAREIKIS, V., VITKUS, H. *Valia priešintis. Paramilitarizamas ir Lietuvos saugumo problemos*. Klaipėda, 2015.

galima remtis. Iš esmės mano darbe suformuoti teiginiai ir vertinimai yra gauti analizuojant duomenis iš nepublikuotų šaltinių, oficialių dokumentų bei interviu metodu gautos informacijos.

Politologinių studijų ir įvairių tyrimų apie politinę ir diplomatinę Lietuvos orientaciją į NATO, gynybos kūrimo strategijas bei konfrontaciją su Rusija saugumo klausimais Baltijos regione netrūksta.

1999 metais publikuotame straipsnyje Darius K. Mereckis vertino Lietuvos partnerystės su Aljansu veiklą pagal programą „Partnerystė taikos labui“, taip pat analizavo Lietuvos perspektyvas tapti NATO nare. Jo teigimu, NATO būtų naudinga Lietuvą pirmąją iš Baltijos valstybių priimti į Aljansą, nes tai padėtų išspręsti Rusijos dilemą ir tai motyvuotų, kad Lietuva neturi sienos su pagrindine Rusijos teritorija (tik su Kaliningrado sritimi), todėl NATO prie Rusijos sienų nepriartės³². Rolandas Kačinskas tyrė Lietuvos visuomenės nuomonę saugumo klausimais. Vertindamas atliktų apklausų rezultatus, jis konstatavo, kad svarbu ne tai, kiek procentų žmonių pritaria ar ne vienam ar kitam klausimui, o tai, kad didelė dalis visuomenės iš viso nesidomi saugumo klausimais, ir suformulavo išvadą, kad aiškiai suformuluota saugumo koncepcija leidžia informuoti visuomenę ir pasiekti konsensusą, o tai yra svarbu Lietuvos saugumui ir leidžia aiškiai išreikšti savo saugumo interesus ir lūkesčius užsienio partneriams³³.

2003 metais publikuotame straipsnyje Kęstutis Paulauskas nagrinėjo Lietuvos kariuomenės transformaciją, pereinant nuo individualios prie kolektyvinės gynybos principo. Jo teigimu, NATO įtikino Lietuvą ir kitas kandidates atsisakyti teritorinės gynybos koncepcijos ir struktūrų³⁴. Vertindami šias įžvalgas iš istorinės perspektyvos pastebėsime,

³² MERECKIS, D. K. Lithuania as a NATO partner. *Lithuanian Foreign Policy Review*, Vol. 4 [interaktyvus] 1999 [žr. 2016-07-19]. Prieiga per internetą: <<http://lfpr.lt/wp-content/uploads/2015/07/LFPR-4-Mereckis.pdf>>

³³ KAČINSKAS, R. Lithuanian Public View on National Security in a Changing Environment *Lithuanian Foreign Policy Review*, Vol. 2 [interaktyvus] 1998 [žr. 2016-08-29]. Prieiga per internetą: <<http://lfpr.lt/wp-content/uploads/2015/07/LFPR-2-Kacinskas.pdf>>

³⁴ PAULASKAS, K. The Driving Logic Behind the Defence Reform in Lithuania: Building the Future Military. *Baltic Defence Review*, 2003, No. 9, Vol. 1, p. 134.

kad autorius gana tiksliai įvertino Lietuvos kariuomenės transformaciją, tačiau suklydo vertindamas teritorinės gynybos kaip „praeities šešėlio“ reikšmę. 2014 metų karo veiksmai ir Rusijos agresija Ukrainoje pademonstravo, kad teritorinė gynyba yra svarbi sudėtinė gynybinės galios dalis, ypač susidūrus su hibridinio karu, o, būtent, hibridiniai karo veiksmai būtų neatsiejama hipotetinės agresijos dalis.

2006 metais išleistoje Gedimino Vitkaus studijoje nagrinėti Lietuvos ir Rusijos santykiai, kuriuos jis tiria pasitelkdamas po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo sukaupią santykių su Rusija patirtį bei išorinių veiksnių – Europos Sąjungos ir Jungtinių Amerikos Valstijų – įtakos vertinimą³⁵. 2020 metais pasirodžiusioje Ainiaus Lašo, Irminos Matonytės ir Vaidos Jankauskaitės darbe yra ištirta istorinių patirčių įtaka Lietuvos visuomenei vertinant kylančias karinio pobūdžio grėsmes³⁶.

TYRIMO ŠALTINIAI

Tyrimė yra plačiai naudotasi Krašto apsaugos archyvu prie Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos (KAA), Krašto apsaugos savanoriškųjų pajėgų archyvu (KASPA) bei Lietuvos ypatinguoju archyvu (LYA). Dalis dokumentų Krašto apsaugos ministerijos archyve yra su žyma „slaptai“ arba „riboto naudojimo“, bet jie buvo išslaptinti prieš dešimtį metų. Svarbus šaltinis buvo internetinė NATO dokumentų bazė (*nato.int*), JAV prezidentų G. Bušo, B. Klintono, Rusijos prezidento B. Jelcino internetiniai archyvai bei JAV nacionalinės žvalgybos archyvas (*National Security Archive, NASA*).

Tyrimė plačiai buvo panaudotas naujas ir nepublikuotas riboto naudojimo šaltinis iš KAA – trys pasirengimo narystei NATO programos³⁷, kuriose

³⁵ VITKUS, G. *Diplomatinė aporija: tarptautinė Lietuvos ir Rusijos santykių normalizacijos perspektyva*. Vilnius, 2006.

³⁶ LAŠAS, A., MATONYTĖ, I., JANKAUSKAITĖ, V. Facing past, present, and future: the role of historical beliefs and experiences in the Lithuanian public perception of military threats. *Journal of Baltic studies*, 2020, Vol. 51, No. 2, p. 199–221.

³⁷ Lietuvos pasirengimo narystei NATO programa (2000–2001 m.), KAA, f. 2, ap. 7, b. 122; Lietuvos pasirengimo narystei NATO programa (2001–2002 m.), KAA, f. 2, ap. 7, b. 139; Lietuvos pasirengimo narystei NATO programa (2002–2003 m.), KAA, f. 2, ap. 7, b. 166.

yra užfiksuoti Lietuvos, siekiančios narystės, išsikelti tikslai ir rezultatai, pateikiami kiekybiniai ir kokybiniai karinių pajėgų transformacijos rodikliai, analizuojami ne tik kariniai, bet ir politiniai bei ekonominiai aspektai.

Svarbi nepublikuota šaltinių grupė buvo ir kiti Krašto apsaugos ministerijos archyve sukaupiti išslaptinti dokumentai. Deja, buvo susidurta su problema, kad vadovaujantis Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo reikalavimais daug dokumentų buvo sunaikinta, o skaitmeninės naikinamų dokumentų kopijos buvo pradėtos daryti jau pasibaigus mano tyrimo chronologinėms riboms.

Kaip tyrimo šaltinis buvo naudojami ir Krašto apsaugos ministro įsakymų 1991–1992 metų leidiniai³⁸.

Vertingos informacijos rengiant disertaciją suteikė publikuoti dim. plk. lt. Cirilio Norkaus³⁹, buvusio Lietuvos kariuomenės vado, dim. gen. lt. Arvydo Pociaus⁴⁰ bei Aukščiausiosios Tarybos Apsaugos skyriaus (ATAS) vadovo Artūro Skučo atsiminimai⁴¹. Ši, atrodytų, civilinė institucija buvo pasirengusi tiesiogiai dalyvauti Aukščiausiosios Tarybos gynyboje bei prisidėjo aprūpinant ginklais Savanoriškąją krašto apsaugos tarnybą.

Tyrimo metu plačiai naudojamosi pirminiais ir antriniais šaltiniais, o interviu metodu gauti duomenys taip pat gali būti laikomi pirminiu šaltiniu, nors, jeigu respondentas tiesiogiai nedalyvavo nagrinėjamuose įvykiuose, o perpasakoja informaciją, kurią jam suteikė kiti informantai, toks šaltinis turėtų būti vertintinas kaip antrinis. Mano atveju visi interviu metodu gauti duomenys gali būti vertinami kaip pirminiai šaltiniai, kadangi visi respondentai (buvę krašto apsaugos ministrai, Lietuvos užsienio rei-

³⁸ Krašto apsaugos departamento generalinio direktoriaus įsakymai 1990–1991. Ats. red. ir sud. G. Surgailis. Vilnius, 2003; Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 1. 1991 Nr. 222–355, 1992 Nr. 01–479. Sudarytojas Gintautas Surgailis, V., 2004; Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 2. 1991 Nr. 222–355, 1992 Nr. 01–479. Sudarytojas Gintautas Surgailis, V., 2004; Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 2. 1992 Nr. 480–749. Sudarytojas Gintautas Surgailis, V., 2006; Krašto apsaugos ministro įsakymai. T. 3. 1992 Nr. 750–975. Sudarytojas Gintautas Surgailis, V., 2006.

³⁹ NORKUS, C. *Tėvynės labui*. Klaipėda, 1999, 355 p.

⁴⁰ POCIUS, A. *Nematomuose apkasuose: kaip mes atkūrėme Lietuvos kariuomenę*. Vilnius, 2017.

⁴¹ SKUČAS, A. A. *Pėstininko užrašai*. Vilnius, 2012. SKUČAS, A. A. *Nepriklausomybės gvardija*. Vilnius, 2018.

kalų ministrai, Lietuvos kariuomenės vadai, Užsienio reikalų ministerijos pareigūnai ar Lietuvos parlamento gynėjai) buvo tiesioginiai tų įvykių dalyviai. Ši šaltinių rūšis buvo surinkta 2015–2020 metais.

Kaip šaltinis tyrimui buvo svarbi ir periodikoje pateikiama informacija – leidiniai „Krašto apsauga“, „Karys“, „Savanoris“, „Kardas“, „Kariūnas“, „Lietuvos metinė strateginė apžvalga“, „Foreign Policy Review“. Taip pat kaip tyrimo šaltinis pasitarnavo ir Sovietų Sąjungos (vėliau – Rusijos Federacijos) gynybos ministerijos specializuotas karinis periodinis žurnalas „Karinė užsienio apžvalga“⁴², kuriame publikuota medžiaga skirta supažindinti karininkus su užsienio valstybių karine mintimi, karyba, karo technikos pavyzdžiais, kariuomenių organizacija ir jų vystymosi perspektyvomis. Baltijos valstybėms atgavus Nepriklausomybę, šiame žurnale buvo pradėta publikuoti informacija ir apie jų ginkluotąsias pajėgas. Reikėtų pastebėti, kad didžiausias dėmesys šiame leidinyje buvo skiriamas ne atkuriamoms ar kuriamoms Baltijos valstybių kariuomenėms, o Baltijos valstybių santykiams su NATO, Rusija bei Aljanso plėtrai.

Šaltiniais savo tyrime laikau ir publikuotą KAM bei LK organizuojamų konferencijų, kuriose buvo diskutuojama apie Lietuvos gynybos strategijos kryptis ir perspektyvas, medžiagą, kurioje pateikiama niekur kitur neskelbta informacija⁴³, Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos (Atkuriamojo Seimo) pirmininko Vytauto Landsbergio parengtą dokumentų rinkinį⁴⁴ ir Lietuvos prezidento Valdo Adamkaus 1998–2002 metų kalbų rinkinį, kuriame yra rašoma apie Lietuvos orientaciją į NATO⁴⁵.

Svarbiu tyrimui šaltiniu tapo tiriamuoju laikotarpiu atliktos analitinės politikos mokslų studijos, skirtos NATO, Baltijos valstybių integracijos ir

⁴² *Зарубежное военное обозрение*. Москва.

⁴³ Konferencija *Lietuvos gynybos problemos*, Vilnius, 1995; Mokslinė konferencija *Lietuvos gynybos problemos*. Vilnius, 1996; Mokslinė konferencija *Teritorinė gynyba*, Vilnius, 2001.

⁴⁴ LANDSBERGIS, V. *Lietuvos kelias į NATO. 1992–2004 m. idėjos, dokumentai, liudijimai*. Vilnius, 2005.

⁴⁵ ADAMKUS, V. *Penkeri darbo metai. Kalbos, interviu, laiškai*. Vilnius, 2002.

saugumo problemų analizei ir prognozėms⁴⁶, turėjusios įtaką tuo metu priimamiems sprendimams tiek Lietuvoje, tiek JAV ir kitose užsienio šalyse.

„Minkštieji“ (*soft*) šaltiniai (politinių veikėjų ir įtakingų asmenų (V. Landsbergio, V. Adamkaus, A. Brazausko) atsiminimai, viešosios kalbos, užrašai⁴⁷) suteikė naudingos informacijos apie politinius stojimo į NATO niuansus. Šaltiniai iš laikraščių pateikė tam tikros informacijos, kokiomis aplinkybėmis vyko nutarimų priėmimas, tačiau verta pastebėti, nors žurnalistai dažnai tikrai atkartodavo informaciją, kurią gaudavo, tačiau ji buvo vertinga kontekstiniu požiūriu.

GINAMIEJI TEIGINIAI

Atsižvelgiant į disertacijos tyrimo objektą ir išsikeltą tikslą formuluojami šie ginamieji teiginiai:

1. Paskelbusi nepriklausomybę Lietuva susidūrė su būtinybe atkurti (sukurti) gynybinę galią, reikalingą pasipriešinti eventualiai Sovietų Sąjungos (vėliau – Rusijos) karinei agresijai. Lietuvos Respublikos teritorijoje dislokuotas Sovietų (vėliau – Rusijos) armijos kontingentas, daug didesnis ir geriau ginkluotas už atkurtas Lietuvos Respublikos ginkluotąsias pajėgas, kėlė potencialią grėsmę suverenitetui. Šios svetimos valstybės ginkluotosios pajėgos tapo kliūtimi Lietuvos Respubli-

⁴⁶ ASMUS, R. D., LARRABEE, S. F. *NATO and the have-nots: reassurance after enlargement*. Santa Monica, 1997; ASMUS, R. D., NURICK, R. *NATO enlargement and the Baltic States*. Santa Monica, 1996; ASMUS, R. D., KUGLER, R. L., LARRABEE, STEPHEN. F. What will NATO enlargement cost? Santa Monica, 1997; KROESEN, F. W. *The Military Aspects of NATO Expansion. NATO After Enlargement: New Challenges, New Missions, New Forces*, Carlisle, 1998.; KRAMMER, M. NATO, the Baltic states and Russia: A framework for sustainable enlargement. *International Affairs*, Vol. 78, No. 4, 2002; MEYER, K. R. US Support for Baltic Membership in NATO: What Ends, What Risks? *Parameters*, No. 01, p. 67–82, [interaktyvus] 2000 [žr. 2017-09-21]. Prieiga per internetą: <<http://www.bits.de/NRA-NEU/docs/Meyer2000.htm>>; OLDBERG, I. *Reluctant Rapprochement: Russia and the Baltic States in the context on NATO and EU Enlargements*. Stockholm, 2003; SAPRONAS, R. *The costs of NATO enlargement to the Baltic States*. [interaktyvus], Washington, 2000, [žr. 2018-06-11]. Prieiga per internetą: <<https://www.nato.int/acad/fellow/98-00/sapronas.pdf>>

⁴⁷ LANDSBERGIS, V. *Kaltė ir atpirkimas. Apie Sausio 13-qj.* Vilnius, 2012.

kai siekiant palaikyti karinio pobūdžio ryšius su užsienio valstybėmis, stabdė eventualios jų karinės materialinės paramos teikimą Lietuvai bei ginklų įsigijimą, užkirto kelią dalyvauti tarptautinėse gynybinėse sąjungose, todėl atkuriamai kariuomenei buvo keliamos tik valstybės (teritorinės) gynybos užduotys.

2. Išvedus Rusijos kariuomenę iš Lietuvos, valstybės gynybinė galia pradėta konstruoti dviem lygiagrečiais vektoriais:

a) vystant ir ginkluojant savo karines pajėgas bei teritorinės gynybos koncepciją (karinis gynybinės galios dėmuo);

b) aktyviai siekiant tapti Šiaurės Atlanto sąjungos nare ir kolektyvinės gynybos sistemos dalimi (politinis gynybinės galios dėmuo).

„Partnerystės taikos labui“ programa sudarė galimybes Lietuvai aktyviai bendradarbiauti su NATO priklausančių šalių kariuomenėmis, dalyvauti taikos palaikymo misijose, įgyti patirties ir priartėti prie NATO kariuomenės keliamų standartų, užsitarnauti patikimo partnerio reputaciją, palengvinusią atsidaryti NATO duris.

3. Rusijos Federacija NATO plėtroje Rytų kryptimi išžvelgė grėsmę nacionaliniam saugumui. Nepaisant Aljanso pastangų įtraukti Rusiją į sprendimų priėmimo procesus, Rusijos politinė valdžia priešinosi Lietuvos ir kitų Baltijos šalių priėmimui į NATO, mėgino įtraukti į Rytų saugumo sistemos struktūras, suteikti Baltijos valstybėms vienašales Kremliaus saugumo garantijas, grasinusias „įkalinti“ jas pilkojoje Rusijos įtakos zonoje, buvo daromas stiprus politinis spaudimas, siekiant sutrukdyti Lietuvai ir kitoms Baltijos šalims tapti NATO narėmis. JAV buvo pagrindinės Baltijos šalių narystės NATO siekio rėmėjos.

4. Užsienio šalių karinė parama buvo ypač svarbi stiprinant Lietuvos Respublikos gynybinę galią, o šios paramos pobūdis, dydis ir indėlis kito priklausomai nuo svarbių politinių įvykių ir susitarimų. Ją teikė ne tik NATO šalys, bet ir neutrali Švedija. Iš pradžių buvusi chaotiška, palaipsniui karinė parama tapo planinga ir buvo nukreipta į konkrečių tikslų pasiekimą. Kai kurios Lietuvos karinės pajėgos (artilėrijos, oro erdvės kontrolės) buvo sukurtos ir išvystytos tik dėl užsienio šalių paramos.

5. Teritorinės gynybos koncepcija buvo asimetrinis atsakas į didesnės karinės galios keliamas grėsmes. Teritorinės gynybos pajėgos rė-

mėsi tradiciniu Lietuvai (ir kitoms Baltijos valstybėms) savanoriškos karo tarnybos principu. Vystant Lietuvos kariuomenę ir stiprinant politinį (kolektyvinio saugumo) valstybės gynybinės galios dėmenį, teritorinė gynyba transformavosi į teritorinę apsaugą.

Darbo struktūra

Disertaciją sudaro turinys, įvadas, dėstomoji dalis, išvados, šaltinių ir literatūros sąrašas bei priedai. Įvade aptariamas darbo aktualumas, naujumas, reikšmingumas, įvardijamas tyrimo objektas, išsikeliamas tikslas ir uždaviniai jam pasiekti, nustatomos tyrimo chronologinės ribos, apžvelgiami metodologija ir taikomi metodai, aptariama istoriografija bei pristatoma šaltinių bazė.

Dėstomąją disertacijos dalį sudaro trys skyriai. Pirmajame skyriuje yra aptariami Lietuvos Respublikos gynybos iššūkiai 1990–1993 m. bei pirmieji krašto apsaugos atkūrimo žingsniai ir problemos, kilusios paskelbus nepriklausomybę ir veikiant okupacijos arba artimos okupacijai padėties sąlygomis. Taip pat yra nagrinėjama pagrindinių krašto apsaugos institucijų ir pajėgų kūrimo raida ir transformacija, apginklavimo ir aprūpinimo problemos bei Rusijos kariuomenės išvedimo reikšmė krašto apsaugos sistemos kūrimui.

Antrajame skyriuje yra nagrinėjamas Lietuvos Respublikos narystės Šiaurės Atlanto sąjungoje siekis. Jame yra pateikiama trumpa informacija apie NATO ir jos geopolitinę svarbą vykstant 1989–1991 metų lūžiams, nagrinėjamas Lietuvos Respublikos vidinis politinis diskursas, politinis konsensusas dėl NATO narystės, atskleidžiamas kategoriškas Rusijos priešinimasis Baltijos valstybių narystei ir NATO plėtrai, JAV paramos svarba atveriant Lietuvai duris į Aljansą ir Lietuvos pastangos šią paramą užsitikrinti. Šiame skyriuje yra analizuojama pasirengimo narystei NATO programa ir jos vykdymas.

Trečiajame skyriuje analizuojamas vis stiprėjantis bendradarbiavimas ir partnerystė su NATO, nagrinėjama gynybinės galios vystymo raida 1994–1998 m., dalyvavimas tarptautinėse taikos misijose, pratybose ir partnerystės programose, pasirengimo narystei programa ir jos

vykdymo eiga, paskutiniai karinių pajėgų transformacijos etapai, nuo oficialaus Lietuvos pakvietimo momento iki įstojimo į Aljansą.

Ketvirtajame skyriuje yra nagrinėjama teritorinės gynybos, tapusios pagrindiniu asimetriniu atsaku į daug didesnę potencialaus agresoriaus karinę galią, raida, iššūkiai ir problemos.

IŠVADOS

1. Atkūrusi valstybingumą Lietuvos Respublika susidūrė su saugumo iššūkiais – jos suverenioje teritorijoje stovėjo okupacinė nepriklausomybės nepripažįstančios Sovietų Sąjungos kariuomenė, veikė jos specialiosios tarnybos bei visos valdžios administracinės institucijos. Sovietinis Valstybės saugumo komitetas siekė diskredituoti atsikuriančias Lietuvos valstybės institucijas ir politikus. Lietuvos kariuomenės atkūrimas sukėlė aštrias politikų diskusijas. Aukščiausiojoje Taryboje kilusi diskusija dėl Lietuvos gynybinės galios koncepcijos ir atkūrimo sutrukdė atkurti Krašto apsaugos ministeriją, kaip pirmosios Lietuvos Respublikos institucijos tęsėją, vietoje jos buvo įkurtas Krašto apsaugos departamentas. Atkuriant Lietuvos kariuomenę buvo maskuotasi sporto ir techninių klubų veikla bei svarbių valstybės objektų apsaugos poreikiu. Po nepavykusio 1991 m. rugpjūčio mėnesio pučo Sovietų Sąjungoje, Lietuvos kariuomenė pradėta kurti atvirai bei buvo suformuotos sausumos, oro ir jūrų pajėgos. Lietuvos šaulių sąjungos vietą valstybės gynybos sistemoje užėmė Savanoriškoji krašto apsaugos tarnyba. Atkuriant ginkluotąsias pajėgas, grėsme tapo civilinė (pilietinė) dalies ginkluotųjų pajėgų kontrolė, kai 1993 m. rugsėjį dalis savanorių savavališkai pasitraukė iš tarnybos, sukeldami politinę krizę. Iškilo priešprieša tarp po nepriklausomybės savo karinę karjerą pradėjusių karių ir karininkų, neretai neturinčių reikiamo karinio išsilavinimo, ir Sovietinėje kariuomenėje tarnavusių bei karinį išsilavinimą gavusių karininkų („raudonųjų pulkininkų“).

Krašto apsaugos sistemos apginklavimas pradiname jos atkūrimo etape buvo didelė problema, pradžioje dėl sovietinių jėgos struktūrų spaudimo, o vėliau – dėl neoficialaus užsienio valstybių embargo gin-

klų pardavimui ir sunkios ekonominės padėties. 1993 m išvedus Rusijos armiją bei atkūrus Lietuvos kariuomenę, atsirado prielaidos bendradarbiauti su užsienio šalimis gynybos srityje, gauti iš jų paramą, dalyvauti tarptautinėse taikos palaikymo operacijose bei ieškoti kolektyvinio saugumo sprendimų.

2. Išvedus Rusijos kariuomenę iš Lietuvos, valstybės gynybinė galia pradėta konstruoti dviem lygiagrečiais vektoriais – aktyviai siekiant tapti Šiaurės Atlanto sąjungos nare ir kolektyvinės gynybos sistemos dalimi bei vystant ir apginkluojant savo karines pajėgas, kuriant teritorinės gynybos koncepciją. Tuo metu buvo priimtas konsoliduotas politinis sprendimas, kad Lietuvos Respublikos saugumą gali užtikrinti tik narystė NATO, ir pradėtas nuoseklus šios narystės siekis. Prisijungimas prie NATO pasiūlytos „Partnerystės taikos labui“ programos tiesiogiai nesuteikė saugumo garantijų ir savaime neužtikrino narystės Aljanse, tačiau politinio ir karinio veiksmų sinergija itin didino Lietuvos gynybinę galią.

NATO plėtra ir Lietuvos narystės siekis tapti Aljanso nare sulaukė kategoriško Rusijos Federacijos pasipriešinimo. Jeigu Lietuva savo narystę NATO matė kaip „civilizacinio“ grįžimo į Vakarų komponentą, Rusija NATO plėtrą Rytų kryptimi laikė grėsme savo nacionaliniam saugumui. Tačiau Rusija baiminosi ne karinės NATO agresijos, o nerimavo dėl įtakos praradimo buvusios Sovietų Sąjungos ir socialistinių valstybių bloko teritorijoje. Nepaisant Aljanso pastangų įtraukti Rusiją į diskusijas saugumo klausimais ir sprendimų priėmimo procesus, Rusijos valdžia priešinosi Lietuvos ir kitų Baltijos šalių priėmimui į NATO ir mėgino įtraukti į Rytų saugumo sistemos struktūras bei suteikti Baltijos valstybėms vienašales Kremliaus saugumo garantijas, grasičius palikti jas Rusijos „artimo užsienio“ zonoje. JAV buvo pagrindinės Baltijos šalių narystės NATO siekio rėmėjos, o Lietuvos politinė valdžia ėmėsi diplomatinių priemonių, skatinančių JAV dar aktyviau paremti jos narystės NATO idėją, konsolidavo kitų šalių kandidačių pastangas tapti NATO narėmis. Svarus Lietuvos ginkluotųjų pajėgų indėlis į tarptautines taikos palaikymo ir kovos su terorizmu operacijas padėjo užsitarnauti patikimo partnerio reputaciją, palengvinusią siekti

narystės NATO. Įstojusi į Alijansą, Lietuvos Respublika išsprendė savo nacionalinio saugumo problemas ir neutralizavo eventualias grėsmes. Kolektyvinė gynyba pasiteisino kaip potencialaus agresoriaus atgrasy-
mo priemonė, garantuojanti neišvengiamą atsaką bet kokio ginkluoto (konvencinio ar hibridinio) užpuolimo atveju.

3. Karinės galios plėtra Lietuvoje vyko nusistačius atitikti NATO reikalavimus. „Partnerystės taikos labui“ programa sudarė galimybes Lietuvai aktyviai bendradarbiauti su NATO priklausančių šalių kariuo-
menėmis, dalyvauti taikos palaikymo misijose, įgyti patirties ir priartė-
ti prie NATO kariuomenės keliamų standartų. Pirmą kartą istorijoje buvo suformuoti bendri Baltijos šalių visų kariuomenės rūšių pajėgu-
mai (BALTBAT – sausumos, BALTRON – jūros, BALTNET – oro erdvės kontrolės – oro pajėgose). Pirmą kartą po Pirmojo pasaulinio karo buvo suformuotas bendras Lietuvos ir Lenkijos karinis junginys. Lietuvos ir Lenkijos batalionas (LITPOLBAT) tapo pirmuoju bendru Lietuvos ir NATO valstybės kariniu daliniu. Trys pasirengimo narys-
tei NATO programos, kurių eiga ir pasiekimai buvo vertinami kartu su Alijansu, sudarė sąlygas nuosekliai transformuoti Lietuvos kariuomenę, pereinant nuo individualios teritorinės prie kolektyvinės gynybos. Pradėjusi atkurti karinę galią, Lietuva susidūrė su būtinybe apginkluoti ir aprūpinti ginklais ir technika karines pajėgas. Dėl ekonominės atsikū-
rusios valstybės būklės nebuvo galimybės sugeneruoti tam reikalingų lėšų, todėl labai svarbi tapo užsienio šalių karinė parama. Didžiosioms šalims vengiant konfrontuoti su Rusija, pirmosios karinę pagalbą Lietu-
vai pradėjo teikti Lenkija ir Čekija, o svarbią paramą nekovine technika suteikė neutrali Švedija. Proveržiu tapo JAV ir Baltijos valstybių char-
tija, kurią pasirašius iš JAV pradėti gauti reikalingi koviniais ginklai – šautuvai, modernios prieštankinės ir priešlėktuvinės priemonės.

1999 m. balandį NATO šalių vadovų susitikime Vašingtone buvo patvirtintas Narystės veiksmų planas, padedantis Lietuvai pasirengti stojimui į NATO, po kurio prasidėjo tikslinė, planinga ir nukreipta į konkrečių tikslų įgyvendinimą karinė NATO valstybių ir Švedijos para-
ma. Kiekvienai kariuomenei būtini artilerijos, oro gynybos pajėgumai buvo sukurti ir išvystyti tik dėl užsienio šalių paramos.

Karinis gynybinės galios dėmuo nuo pat pradžių buvo kuriamas siekiant atitikti NATO reikalavimus, krašto apsaugos sistemos vystymas buvo planuojamas atsižvelgiant į gaunamą karinę paramą, o parama buvo teikiama sritims, atitinkančioms NATO lūkesčius ir atskirais atvejais konfrontuojančioms su išsikeltais ambicingais Lietuvos krašto apsaugos sistemos planais.

4. Teritorinė gynyba Lietuvoje ir kaimyninėse Baltijos valstybėse buvo tradicinis asimetrinis atsakas į didžiųjų kaimynų keliamas karinio pobūdžio grėsmes. Atkurtojoje Lietuvoje teritorinė gynyba buvo tapatinama su partizaninio karo pavyzdžiais. Lietuvos karinio saugumo koncepcijoje ieškota reguliariųjų (kariuomenės) ir savanoriškųjų (SKAT, LŠS, kitų ginkluotųjų valstybės tarnybų) pajėgų sinergijos galimybės. Bendradarbiaujant su NATO valstybėmis, buvo sukurta aktyvios teritorinės gynybos koncepcija, konfrontavusi su SKAT siūloma „vora-tinklio“ koncepcija. Vykdamas pasirengimo stoti į NATO programą, nuo Lietuvos karinės galios atkūrimo pradžios vystytos teritorinės gynybos, turėjusios užtikrinti asimetrinę valstybės gynybinę galią, vaidmuo sumažėjo, perėjus prie tarptautinės kolektyvinės gynybos principo ir transformuojantis nuo teritorinės gynybos doktrinos į pajėgas, galinčias dalyvauti visų lygių Aljanso operacijose.

TRUMPOS ŽINIOS APIE DOKTORANTĄ

Gimė 1970 m. rugpjūčio 25 d. Marijampolėje. 1988 m. baigęs dab. Vlado Vitkausko vidurinę mokyklą Vilkaviškyje, mokėsi Lietuvos kūno kultūros institute, kur 1992 m. įgijo dėstytojo ir sporto šakos trenerio kvalifikaciją. 1992–1996 m. tęsė studijas Lietuvos policijos akademijoje ir įgijo teisės bakalauro kvalifikacinį laipsnį. 2001 m. mokėsi JAV Federalinių tyrimų biuro nacionalinėje akademijoje. 2015–2020 m. studijavo Klaipėdos universiteto ir Vytauto Didžiojo universiteto jungtinėje istorijos krypties doktorantūroje ir rengė disertaciją tema „Lietuvos Respublikos gynybinės galios transformacija 1990–2004 m.: tarp individualios ir kolektyvinės gynybos“ (vadovas prof. dr. Vygantas Vareikis). 1992–1997 m. dirbo Marijampolės policijos komisariatare, Organizuoto nusikalstamumo tyrimo tarnyboje, 1997–2015 m. – Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnyboje. Nuo 2006 m. skaitė autorinių paskaitų ciklus karo istorijos, karinių technologijų ir kriminalinės žvalgybos temomis Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete, Lietuvos karo akademijoje, Kariuomenės mokykloje, Karo prievolės centre, Vytauto Didžiojo universitete. Publikuoja analitinius straipsnius šiuolaikinės karybos klausimais Lietuvos ir užsienio šalių žiniasklaidoje. Lietuvos karo istorijos draugijos narys (nuo 2017 m.). Nuo 2015 dirba Lietuvos šaulių sąjunga G2/3 skyriaus informacijos rinkimo specialistu, G2 skyriaus viršininku, šiuo metu yra Suvalkijos šaulių 4-osios rinktinės vadas.

Tyrimų interesai

Karo istorija, ginkluotės istorija, Lietuvos kariuomenės istorija, regioniniai kariniai konfliktai XX–XXI a.

Kontaktai: Lietuvos šaulių sąjunga, Laisvės pr. 34, LT-44240 Kaunas,
tel. +370 37 22 65 84,
el. paštas: egpapec@yahoo.com

DOKTORANTO MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS

1. PAPEČKYS, Egidijus. Развитие концепции территориальной обороны в Литовской республике в 1990–2004 гг., *Scriptorium Nostrum*. Електронний історичний журнал. – 2018, Херсон: Херсонський державний університет; № 2 (11), с. 340–349, ISSN 2411-0078.
2. PAPEČKYS, Egidijus. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos ginklų ir karinės technikos įsigijimo ypatumai 1990–2004 m., *Karo archyvas*, ISSN 1392-6489, 2020, t. XXXV, p. 343–376.

Skaityti pranešimai mokslinėse konferencijose ir seminaruose

1. 2016 m. kovo 9–11 d. 7-oji Baltijos karo istorijos konferencija (*7th Annual Baltic Military History Conference*), *Baltic Defence College*, Tartu. Mokslinio pranešimo tema: *Re-establishing of the historical paramilitary organisations in the Baltic states*.
2. 2016 m. lapkričio 17–18 d. tarptautinė konferencija „Obrona terytorialna i jej rola we współczesnych systemach bezpieczeństwa“ (Varšuva). Mokslinio pranešimo tema: *Obrona terytorialna w Litwie: doświadczenie i zarys historyczny*.
3. 2017 m. kovo 9–11 d. 8-oji Baltijos karo istorijos konferencija (*8th Annual Baltic Military History Conference*), *Baltic Defence College*, Tartu. Mokslinio pranešimo tema: *Arming the Lithuanian army in 1990–2004: Russia vs West*.
4. 2017 m. lapkričio mėn. 18 d. nacionalinė konferencija „Iš Panevėžio praeities: Lietuvos Nepriklausomybės gynėjai ir puoselėtojai“ (Panevėžio kraštotyros muziejus). Mokslinio pranešimo tema: *Lietuvos kariuomenės ginkluotė 1919–1920 metais*.
5. 2018 m. rugsėjo 13–15 d. tarptautinė mokslinė konferencija „Сторіччя державного ренесансу в Литві (1918–2018): українсько-литовські паралелі“, Chersono valstybinis universitetas, Ukraina. Mokslinio

pranešimo tema: *Развитие концепции Территориальной обороны в Литовской Республике в 1990–2004 гг.*

6. 2018 m. lapkričio mėn. 9 d. tarptautinė konferencija „Atkurtai Lietuvos kariuomenei – 100 metų“, Generolo J. Žemaičio karo akademija, Vilnius. Mokslinio pranešimo tema: *Krašto apsaugos sistemos aprūpinimas 1990–2004 metais.*
7. 2019 m. lapkričio 21–22 d. tarptautinė konferencija „Paramilitarizmas ir Lietuvos šaulių sąjunga: istoriniai iššūkiai ir veiklos idėjos“ (Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas). Mokslinio pranešimo tema: *Savanoriškumo reikšmė Atkurtosios Lietuvos gynybos sistemoje Baltijos šalių ir Lenkijos kontekste.*

Klaipėdos universiteto leidykla

Egidijus Papečkys

TRANSFORMATION OF THE DEFENCE CAPABILITY OF THE REPUBLIC
OF LITHUANIA IN 1990–2004: BETWEEN INDIVIDUAL AND COLLECTIVE
DEFENCE

Summary of doctoral dissertation

LIETUVOS RESPUBLIKOS GYNYBINĖS GALIOS TRANSFORMACIJA
1990–2004 M.: TARP INDIVIDUALIOS IR KOLEKTYVINĖS GYNYBOS

Daktaro disertacijos santrauka

Klaipėda, 2021

SL 1335. 2021 02 19. Apimtis 3,5 sąl. sp. l. Tiražas 43 egz.

Klaipėdos universiteto leidykla, Herkaus Manto g. 84, 92294 Klaipėda

Tel. (8 46) 398 891, el. paštas: leidykla@ku.lt, interneto adresas: <http://www.ku.lt/leidykla/>

Spausdino UAB „Druka“, Mainų g. 5, 94101 Klaipėda

